

Пројекат финансира ЕУ

ПОДРШКА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ ИНКЛУЗИВНОМ ДРУШТВУ

Министарство за рад, запошљавање,
барања и социјална питања

Priručnik za vaspitače:

INKLUZIVNA I INTERKULTURALNA DIMENZIJA PREDŠKOLSKOG VASPITANJA

izdaje Visoka škola strukovnih studija za vaspitače "Mihailo Palov" Vršac

Marija Aleksandrović

• Slavica Komatina

• Aleksandar Stojanović

Impresum

Biblioteka: Istraživačke studije 75

Izdavač:

Visoka škola strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov“ – Vršac

Za izdavača:

doc. dr Jelena Prtljaga

prof. dr Aleksandar Stojanović, urednik

Uređivački odbor:

prof. dr A. Ilka, Arad, Rumunija

dr A. Kolak, Zagreb, Hrvatska

prof. dr V. Nojman, Temišvar, Rumunija

doc. dr A. Gojkov Rajić

prof. dr S. Kurteš, Portsmut, V. Britanija

doc. dr T. Nedimović

prof. dr M. Zuljan, Ljubljana, Slovenija

dr E. Činč

akademik M. Milin, Arad, Rumunija

dr N. Sturza Milić

prof. dr Lj. Kevereski, Bitolj, Makedonija

dr M. Maran

Lektor: dr Ivana Đorđev

Tehnički urednik:

prof. dr Aleksandar Stojanović

CIP - Каталогизација у публикацији

Библиотека Матице српске, Нови Сад

373.2(-214.58)(497.11)

373.2-056.26/.47(497.11)

Elektronska obrada publikacija:

dr Predrag Prtljaga

АЛЕКСАНДРОВИЋ, Марија

<http://www.research.rs>

Инклузивна и интеркултурална димензија предшколског васпитања : приручник за васпитаче / Марија Александровић, Славица Коматина, Александар Стојановић. – Вршац : Висока школа струковних студија за васпитаче "Михаило Палов", 2017 (Вршац : Тули). – 76 стр. ; 21 см. – (Библиотека Истраживачке студије ; 75)

ISBN: 978-86-7372-242-9

Део текста на ром. језику. – Текст штампан тростубачно. – Тираж 400. – Библиографија.

Štampa: Tuli Vršac

ISBN 978-86-7372-242-9

Tiraž: 400 primeraka

1. Коматина, Славица 2. Стојановић, Александар

а) Роми – Предшколско образовање – Србија б) Предшколско образовање – Инклузија – Србија COBISS.SR-ID 313080071

SADRŽAJ

1 UVOD	3
2 INKLUSIVNI ELEMENTI U MODELU B PRIPREMNOG PREDŠKOLSKOG PROGRAMA	5
2.1 Sadržaji i aktivnosti kojima se deca pripremaju za školu u funkciji inkvizicije	11
3 ZASTUPLJENOST PREDŠKOLSKOG OBRAZOVANJA U OPŠTINAMA BELA PALANKA, KNJAŽEVAC I PROKUPLJE	14
3.1 Analiza godišnjih planova rada predškolskih ustanova u izabranim opštinama, sa aspekta inkluzivnosti	17
3.1.1 Analiza Godišnjeg plana rada za radnu 2015/2016. godinu Predškolske ustanove „Bajka“ iz Knjaževca	17
3.1.2 Analiza Godišnjeg plana rada za školsku 2015/2016. godinu Predškolske ustanove „Neven“ iz Prokupljha	21
3.1.3 Analiza Godišnjeg plana rada za radnu 2015/2016. godinu Predškolske ustanove „Dragica Lalović“ iz Bele Palanke	23
3.2 Prednosti i nedostaci godišnjih planova rada prema mogućnostima koje pruža inkluzivno obrazovanje	27
3.2.1 Otvorenost prema lokalnoj zajednici	27
3.2.2 Saradnja sa roditeljima	28
3.2.3 Inkluzivno obrazovanje i vaspitanje	29
3.2.4 Stručno usavršavanje vaspitača u oblasti inkluzivnog obrazovanja	31
3.2.5 Interkulturnala dimenzija inkluzivnog obrazovanja	32
4 PRIMERI PRIPREMA AKTIVNOSTI U FUNKCIJI INKLUSIVNOG OBRAZOVANJA	33
4.1 Romski alfabet	33
4.2 O kulturi i običajima Roma	38
4.3 Naučimo romski jezik	47
5 ZAKLJUČAK	68
6 LITERATURA	70

Poštovani vaspitači,

Priručnik koji je pred Vama nastao je kao rezultat
nastojanja i želje da olakšamo Vaš svakodnevni rad i
ojačamo kompetencije vaspitača u kontekstu inkluzivne
i interkulturalne dimenzije predškolskog vaspitanja
i obrazovanja. Pre svega, analizirali smo model B
pripremnog predškolskog programa i godišnje planove
i programe rada predškolskih ustanova u tri opštine
obuhvaćene projektom RECI¹, Bela Palanka, Knjaževac
i Prokuplje. Posebnu pažnju posvetili smo inkluzivnim i
interkulturalnim elementima u analiziranim sadržajima i
izneli predloge i sugestije za njihovo poboljšanje.

Drugi deo priručnika sadrži primere priprema aktivnosti u
radu sa grupama u kojima ima dece romske nacionalnosti
i one su u funkciji interkulturalnog obrazovanja. Pripremne
aktivnosti obuhvataju sadržaje iz kulture i običaja
Roma, kao i romski alfabet i tekstove koji omogućavaju
vaspitačima da približe romski jezik deci predškolskog
uzrasta. Pojedine pripremne aktivnosti i sadržaji posebno
su pogodni za rad vaspitača romske nacionalnosti i
pedagoških asistenata u radu sa romskom decom.

Autori

¹ Pre and elementary schooling of Roma:
fostering opportunities for greater
attainment and early school leaving
reduction (EuropeAid/135483/DD/ACT/RS)

1 UVOD

Savremene težnje da se omogući visok kvalitet obrazovanja i vaspitanja od samog početka ovih procesa rezultirale su činjenicom da se u zadnjih deceniju – dve u većini država procesima ranog razvoja i vaspitanja pridaje značaj kakav zaista zaslužuju. Naime, brojni rezultati istraživanja u okviru različitih naučnih disciplina, primeri iz prakse, ekspertize i refleksije ukazuju da se u predškolskom periodu postavljaju osnove za kasniji tok učenja, razvoja i celovitog vaspitanja. Shvaćeno je da se kvalitet ranog dečijeg obrazovanja i vaspitanja trajno odražava na dalje procese učenja, obrazovanja i vaspitanja i time na budućnost dece. Ovo posebno važi za decu iz depriviranih sredina i osetljivih društvenih grupa.

Opšte osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja u našoj zemlji zasnivaju se na humanističkoj koncepciji koja uvažava svako dete kao nešto što je samo po sebi vredno, bez čije pomoći i učešća nema uspeha. Ta koncepcija tretira dete kao aktivno, interaktivno i kreativno biće, sa specifičnim potrebama, interesovanjima i mogućnostima. Svako dete je jedinstvena individua što se tiče njegovih genetskih potencijala, senzornih kapaciteta, temperamenta, interesovanja, motivacije, sposobnosti da se osloni na druge ljude itd. To znači da prilikom vaspitno-obrazovnog delovanja vaspitač svako dete, bez ikakve diskriminacije, treba da prihvati kao jedinstvenu i

neponovljivu ličnost u razvoju, kojoj se najbolje može pomoći ako se sagledaju njene osobenosti i mogućnosti za napredovanje. Dakle, svakom detetu, bez obzira na nacionalnost, veroispovest, socijalno i kulturno okruženje, treba omogućiti da se razvija u skladu sa svojim potencijalima, sposobnostima, potrebama, sklonostima.

U Republici Srbiji je zakonom predviđeno obavezno ostvarivanje pripremnog predškolskog programa sa šestogodišnjom decom, pri čemu se vodi računa o kontinuitetu u radu sa predškolskom decou na prethodnim uzrastima i onim što sledi u prvom razredu osnovne škole. Predškolske ustanove imaju

slobodu da izaberu da li će se vaspitno-obrazovni rad odvijati po Modelu A ili Modelu B Osnova programa pripreme dece za školu.

U ovom priručniku će biti analizirani godišnji planovi rada predškolskih ustanova u tri opštine u Srbiji (Knjaževac, Bela Palanka i Prokuplje), koje pohađa značajan broj romske dece, s akcentom na pitanja inkluzivnog vaspitanja i obrazovanja. Činjenica je da deca iz socijalno depriviranih sredina, bez obzira na nacionalnu pripadnost, odrastaju u nepovoljnim materijalnim okolnostima, u socijalno i kulturno siromašnim i nestimulativnim uslovima, kako za fizički, tako i za kognitivni razvoj. U našoj sredini u ovakvim uslovima odrasta veliki broj dece pripadnika romske nacionalne manjine, a vrlo mali je procenat ove dece koja pohađaju predškolske ustanove. Prema nedavnim podacima Zavoda za vrednovanje unapređenja vaspitanja i obrazovanja u Srbiji, od 186.992 dece koja su upisana u predškolske ustanove, 3381 dete je romske nacionalnosti. Podaci UNICEF-a ukazuju da samo 6% dece iz romskih naselja pohađa vrtić. Za ovu decu od posebnog je značaja uključivanje u vrtiće na što ranijem uzrastu, da bi se što više ublažile posledice lišavanja, a posebno

je važno da budu uključena i da redovno pohađaju pripremni predškolski program. Osim toga, potrebno bi bilo da se značajno poveća obuhvat romske dece u vrtićima. Dugoročniji ciljevi ovih nastojanja još na predškolskom uzrastu su da se smanji osipanje dece koja napuštaju osnovnu školu pre njenog završetka.

Podrazumeva se, stoga, da vaspitači koji rade sa decom iz marginalizovanih društvenih grupa i socijalno depriviranih sredina moraju biti dobro stručno osposobljeni za rad sa njima. Time se stvaraju uslovi da predškolske ustanove u potpunosti obezbede svoju vaspitno-obrazovnu, kompenzatorsku i socijalno-zaštitnu funkciju.

Mora se, pritom, uzeti u obzir da razvoj inkluzivne dimenzije predstavlja kontinuirani proces promena i pronalaženja različitih oblika participacije kako dece i zaposlenih u predškolskoj ustanovi u životu zajednice, tako i različitih organizacija i institucija zajednice u životu obrazovne ustanove. Ne sme se zaboraviti i činjenica da najjači uticaj na razvojne i obrazovne mogućnosti pojedinca ima porodica. Roditelje zato treba uvažavati kao partnera u obrazovanju i vaspitanju

dece predškolskog uzrasta i nastojati da roditeljski uspeh u vaspitanju bude što veći. Stoga posebnu pažnju treba posvetiti uspešnoj saradnji sa roditeljima u cilju podizanja kvalitetu partnerstva i vaspitanja dece, što se posebno odnosi na porodice romske dece.

S obzirom da se u predškolskim ustanovama u navedenim opštinama (Knjaževac, Bela Palanka i Prokuplje) vaspitno-obrazovni rad kreira i sprovodi po Modelu B pripremnog predškolskog programa, priručnik sadrži i analizu inkluzivnih elemenata koji u tom Modelu predstavljaju osnovu za rad vaspitača.

U drugom delu ovog priručnika navode se primeri priprema aktivnosti koje mogu poslužiti vaspitačima da budu uspešni u uspostavljanju pozitivne interkulturne atmosfere u vrtiću i u ostvarenju namere da se prevazilaze razlike među decom.

2 INKLUSIVNI ELEMENTI U MODELU B

PRIPREMNOG PREDŠKOLSKOG PROGRAMA

U Modelu B pripremnog predškolskog programa koncipiran je program pripreme dece za školu kao sistem aktivnosti, sadržaja i posebnih metodičkih postupaka kojima treba da se postignu intelektualna, socijalna, emocionalna i motivaciona gotovost za ono što decu očekuje u školi, uz razvoj saznanjnih interesovanja potrebnih za školski način učenja². U okviru ovog programa detaljno su razrađena metodička uputstva koja se, direktno ili indirektno, odnose na problematiku inkluzivnog obrazovanja dece iz osjetljivih društvenih grupa.

Direktna veza sa inkluzivnim dimenzijama postoji pre svega u delu koji se odnosi na stvaranje uslova za razvijanje *socijalne gotovosti dece za polazak u školu*. Polazi se od činjenice da pri kraju predškolskog detinjstva dolazi do promena odnosa

koji dete ima kako prema široj društvenoj stvarnosti, tako i prema sopstvenom socijalnom iskustvu. U tom periodu postoji intenzivna usmerenost na socijalne odnose među ljudima, njihov rad, društvene motive i funkcije ovog rada, u vezi sa čime se prikuplja i srazmerno bogato iskustvo. Po mišljenju većine autora, s obzirom da su predškolska deca radoznala, snalažljiva, samopouzdana, sposobna da razmenjuju mišljenje sa drugom decom i odraslima, to treba staviti u funkciju daljeg učenja i izvan učionice i tokom kasnijeg života.

Za uspešno uključivanje u nastavni proces, nije dovoljno da dete poseduje određen obim znanja, kao i da bude spremno za njihovo dalje usvajanje, već i da bude pripremljeno za suštinske promene u čitavom načinu življenja koji je imalo do tada. Ove promene su neposredno povezane sa zauzimanjem novog položaja u sistemu društvenih odnosa, odnosno, položajem učenika.

Među komponentama socijalnog razvoja i razvoja ličnosti, koje ulaze u sastav gotovosti za polazak u školu, a odnose se na inkluzivno obrazovanje, su:

- aktivna težnja deteta da pođe u školu, da izmeni dotadašnji način življenja i stekne imidž „dobrog učenika”, želja da od odraslih nauči nešto novo, zanimljivo, da stekne nove, bolje veštine i načine postupanja itd.;

• određena svesnost u ponašanju i delovanju: umenje deteta da usmeri svoju aktivnost u skladu sa zahtevom ili pravilom koje postavi odrasli (u vezi sa ponašanjem, sa delovanjem ili učenjem); umenje da samostalno primenjuje određene norme i pravila u svakodnevnom životu prilikom zajedničkih ili individualnih aktivnosti (socijalno-normativna usmerenost);

- emocionalna osjetljivost deteta, sposobnost da oseti osećanja drugih ljudi, razume raspoloženje druge dece i odraslih izraženo

² Pravilnik o opštim osnovama predškolskog programa, Prosvetni glasnik br. 110-00-03919/2006-02, Beograd.

<p>putem mimike, gestova, intonacije glasa i sl. kao i umenje da reaguje na adekvatan način na raspoloženje ljudi oko sebe, da ispoljava saučešće i želju da pomogne (emocionalno-socijalna usmerenost);</p> <ul style="list-style-type: none"> • razvijenost elementarne samovesti, poznavanje sopstvenih mogućnosti, sposobnost za elementarno samoocenjivanje, za samokontrolu svog ponašanja i delovanja, ispoljavanje samopoštovanja, težnja za samousavršavanje, težnja da se uzdrži od nepravilnog ponašanja - onoga koje ne odobravaju odrasli ili koji izazivaju otpor kod ljudi iz okoline; svesna težnja za prijateljsko i sadržajno komuniciranje sa ljudima.³ 	<p>regulaciju, zasnovanu na razvoju elemenata socijalnog mišljenja i sticanju odgovarajućih umenja (u oblasti saznanja, komunikacije, igranja, ponašanja i dr.), kao i sposobljavanjem za snalaženje u životnim okolnostima na osnovu poznavanja društveno značajnih moralnih zahteva, što je od velikog značaja i za pitanja inkluzivnog obrazovanja.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • povećavanje subjektivnog značaja za dete šireg socijalnog okruženja, težnja za širenjem socijalnih kontakata u dečjoj komunikaciji; <hr/> <ul style="list-style-type: none"> • kvalitativne promene u oblicima komunikacije predškolske dece sa ljudima oko sebe, prelaz na izvansituaciono-saznajno i izvansituaciono-lično komuniciranje - ovo drugo se smatra za pokazatelj visoke komunikativne gotovosti za školu; <hr/> <ul style="list-style-type: none"> • narastanje interesovanja za socijalne norme ponašanja i aktivnosti. Prelazi se na nedovoljno svesno korišćenje socijalno obrađenih sredstava za regulisanje ponašanja (putem podražavanja ili zahvaljujući spoljašnjem zahtevu) na njihovu svesnu upotrebu; <hr/> <ul style="list-style-type: none"> • formiranje opštehumanističke orientacije u ponašanju, koje se ogleda u odnosima sa drugima i umenju da se shvataju njihove tačke gledišta, spremnosti za saradnju, međusobno razumevanje, ispoljavanje simpatije, kao i u empatiji, sposobnosti da se razumeju osećanja drugih i reaguje na njih na odgovarajući način; <hr/> <ul style="list-style-type: none"> • povećavanje sposobnosti voljnog upravljanja svojim ponašanjem, prelazak sa impulsivno-reaktivnog
<p>Navedeni nivo socijalnog razvoja i razvoja ličnosti, koji predstavlja aspekt gotovosti za školsko učenje, povezan je sa razvojem samostalnosti i inicijativnosti kod deteta, sa prelazom od spoljašnjeg regulisanja njegovog ponašanja, komunikacije i delovanja, na srazmerno samostalnu</p>	<p>Polazeći od navedenih komponenti socijalnog razvoja i razvoja ličnosti, smatra se da gotovost deteta za uključivanje u sistem odnosa koji određuju nov način življenja, tipičan za učenika, podrazumeva pojavu niza karakteristika, vezanih za socijalni razvoj, koje kompetentni vaspitači treba da razvijaju u predškolskom uzrastu. U njih, po mišljenju autora Modela B pripremnog predškolskog programa, pored ostalog spadaju:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pojava aktivnog interesovanja dece za školu, za đački život, uz ispoljavanje želje da postanu učenici, motivisanost da se „bude veliki”, kao i da se učestvuje u ozbiljnijoj i odgovornijoj delatnosti; 	<ul style="list-style-type: none"> • narastanje interesovanja za socijalne norme ponašanja i aktivnosti. Prelazi se na nedovoljno svesno korišćenje socijalno obrađenih sredstava za regulisanje ponašanja (putem podražavanja ili zahvaljujući spoljašnjem zahtevu) na njihovu svesnu upotrebu; <hr/> <ul style="list-style-type: none"> • formiranje opštehumanističke orientacije u ponašanju, koje se ogleda u odnosima sa drugima i umenju da se shvataju njihove tačke gledišta, spremnosti za saradnju, međusobno razumevanje, ispoljavanje simpatije, kao i u empatiji, sposobnosti da se razumeju osećanja drugih i reaguje na njih na odgovarajući način; <hr/> <ul style="list-style-type: none"> • povećavanje sposobnosti voljnog upravljanja svojim ponašanjem, prelazak sa impulsivno-reaktivnog

³ Pravilnik o opštim osnovama predškolskog programa, Prosvetni glasnik br. 110-00-03919/2006-02, Beograd, str. 145.

<p>ponašanja na svesno usmeravanje sopstvene aktivnosti u skladu sa normama ponašanja; pojava elementarne samokontrole i autoregulacije;</p>	<p>Dijagnoza nivoa razvoja u pogledu nabrojanih osobina, preko kojih se utvrđuje socijalna zrelost dece za polazak u školu, vaspitač treba da vrše u pogledu:</p>	<p>Razvijanje navedenih karakteristika treba da bude stručno podsticano, čime se obezbeđuje i uspešniji proces socijalizacije i inkluzije dece iz osetljivih kategorija.</p>
<p>• širenje saznanja o društvenim pojavama; stvaranje osnove za usvajanje prvihs sistematskih saznanja o društvenoj stvarnosti i radu ljudi; pojava težnje da se preuzimaju određeni društveni obrazci i uloge.⁴</p>	<ul style="list-style-type: none"> • umenja deteta da komunicira i aktivno učestvuje u zajedničkim aktivnostima - učenju, igri i radu; 	<p>Posebno treba naglasiti potrebu individualizovanog pristupa svakom detetu u predškolskim ustanovama.</p>
<p>Zadatak vaspitača je da navedene osobine podstiču kod dece u predškolskom uzrastu, ali ne putem veštačke akceleracije i zahvaljujući unošenju elemenata školskog života u dečji vrtić, nego razvijanjem aktivnosti, načina za upoznavanje okoline i izražavanje upoznatog, tipičnih za predškolsku decu. Za to su naročito pogodne igre i sve aktivnosti u kojima ima stvaralačkog izražavanja i komuniciranja, zahvaljujući kojima dete razvija one kvalitete ličnosti i sposobnosti, koji će ga dovesti do nivoa potrebnog za prelazak na školsko učenje.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • uključenosti u dečji kolektiv; • socijalnog statusa svakog deteta u grupi; • karaktera međuličnih odnosa; • prisustva i stepena razvoja socijalnih motiva u ponašanju deteta; • moralnih vrednosti i voljnih kvaliteta - samostalnosti, inicijativnosti, istrajnosti i organizovanosti; • postojanja osećanja dužnosti i odgovornosti; • odnosa između ocenjivanja drugih i ocenjivanja sebe.⁵ 	<p>Za predškolsku decu je karakteristično da pokušavaju da nađu nove sadržaje i aktivnosti, drugačije komuniciraju sa vršnjacima i odraslima (posebno nepoznatim) i promena čitavog njihovog ponašanja. Budući da se osećaju odraslija, vaspitač može da im postavlja veće i odgovornije zadatke. Šire se i njihovi socijalni kontakti, češće se izlazi izvan vrtića i učestvuje u životu svoje društvene sredine (posete pozorištima, koncertima, muzejima, sportskim manifestacijama i sl.), a posebno se poklanja pažnja organizovanim posetama školi, gde upoznaju školski prostor, učitelja i svoje buduće drugove. To je osnova za sticanje celovitijih saznanja i o problemima koje neka deca imaju, zbog čega im je potrebno razumevanje i pomoći vršnjaka, ne samo odraslih.</p>

⁴ Pravilnik o opštim osnovama predškolskog programa, Prosvetni glasnik br. 110-00-03919/2006-02, Beograd, str. 03919/2006-02, Beograd, str. 146.

⁵ Pravilnik o opštim osnovama predškolskog programa, Prosvetni glasnik br. 110-00-03919/2006-02, Beograd, str. 147.

Zahvaljujući navedenim postupcima koji su u okviru Modela B preporučuju, kod najstarije

predškolske dece se formira pozitivan odnos prema školi, razvijaju svesni motivi učenja, kao i umenje i želja da se pripremaju za krupnu promenu koja ih očekuje u pogledu kriterijuma kojima će se vrednovati njihovo ponašanje, pa i čitava ličnost, kada pođu u školu. Oni će se tada povezivati sa školskim ocenama i školskim uspehom uopšte, i to ne samo u školi, već i vanškolskim krugovima, u porodici, susedstvu i među decom sa kojom se druže, pri čemu je važno da ne bude dece koja su izolovana na bilo koji način.

U Modelu B Osnova programa pripreme dece za školu inkluzivni elementi prepoznaju se i u delu koji se odnosi na *emocionalnu gotovost dece za polazak u školu*. Ukaže se na činjenicu da harmonični razvoj svih aspekata ličnosti, posebno intelektualnog i emocionalnog aspekta, znači da, pored razvijanja racionalnih svojstava deteta, proširivanja njegovog saznanja i unapređivanja logičkog mišljenja, treba obezbediti sklad u postizanju bogatog i raznovrsnog doživljaja stvarnosti (koja je velikom broju dece, nažalost, vrlo teška), negovanja intuitivnog i metaforičkog mišljenja, odnosno, oplemenjivanja osećajne strane njegove ličnosti (razvoj empatije je

preduslov da se shvate problemi dece koja ih imaju i preduzmu aktivnosti pružanja pomoći).

Iz činjenice da su emocije osnovni pokretač dečjeg ponašanja, ipak ne proizilazi da se u delovanju na ovo ponašanje treba osloniti samo na njih. Zahtevi, koji se postavljaju deci u tom pogledu, svakako treba da budu objašnjeni i racionalnim razlozima. Međutim, oni nisu dovoljni da bi ih dete prihvatio i izvršavalo. Potrebno je da svaki razlog, koji mu se iznese, ima za njega unutrašnji smisao, da bude lično za njega zainteresovan, što znači da pokreće njegove emocije isto koliko i mišljenje.⁶

Emocije imaju veoma važnu orientacionu i regulativnu ulogu u aktivnostima dece. Motiv aktivnostima daje opštu usmerenost (koju emocije konkretnizuju) odražavajući se i na izbor njihovog cilja, zadataka koje treba izvršiti, uočavanje prepreka njihovom ostvarivanju i dr. U svakom slučaju, u Modelu B se postavlja opšti zahtev da vaspitno-obrazovni rad sa decom

bude privlačan, zanimljiv i da pokreće njihove emocije, što se postiže polazeći od interesovanja i potreba konkretnе dece, ali ne zaustavljajući se na njima nego ih i izazivajući raznovrsnim postupcima. Npr., to se postiže uključivanjem dece u aktivnosti, korišćenje umetničkih dela i sredstava masovne komunikacije, dramskog predstavljanja itd., a posebno igara i igrolikih aktivnosti. Sve ovo treba da bude i u funkciji uspostavljanja pozitivne interkulturalne atmosfere u vrtiću. Vaspitači moraju biti svesni da promene, koje se odigravaju u ličnosti deteta prilikom prelaska iz predškolskog u školsko detinjstvo, pored toga što se odražavaju na razvoj moralno-voljnih kvaliteta i vrednosnih orientacija, zahvatajući čitavu strukturu emocionalne sfere ličnosti deteta. Namere vaspitača da razvijaju odgovarajuće osobine ličnosti kod svakog deteta (altruizam, empatiju, solidarnost, toleranciju itd.) upravo se i temelje na ovim činjenicama. Pored toga, vaspitači treba da znaju da se emocije u velikoj meri oslobođaju situacione vezanosti, bivaju uopštene i uslovljene društveno posredovanim kriterijumima.

⁶ Pravilnik o opštim osnovama predškolskog programa, Prosvetni glasnik br. 110-00-03919/2006-02, Beograd, str. 148.

Kod svakog deteta treba razvijati svest o dužnosti što predstavlja

i značajan pokazatelj opšte, a posebno emocionalne zrelosti za polazak u školu. Motivi za izvršavanje dužnosti, kakve decu čekaju u školi, ne bi trebalo da budu samo subjektivno emocionalne prirode, već da imaju i druge izvore. Emocije koje dominiraju u psihičkom životu i upravljaju aktivnostima predškolskog deteta treba da postignu takav razvojni nivo, na kojem će da ublaže svoj afektivni karakter i postanu stabilnije, do izvesne mere regulisane i kontrolisane. Posebno je u emocionalnom pogledu važan razvoj tzv. viših ili složenijih osećanja intelektualnog, moralnog, estetskog i socijalnog karaktera: radoznalosti, osećanja pravde, osećanja harmonije, osećanja drugarstva i dr. Takođe, treba posebno istaći osećanja koja upravljaju društvenim ponašanjem. Školski život i rad od deteta zahtevaju da se uključe u njega, kao i razrednu zajednicu. U njoj mora da bude spremno da priznaje prava drugih, da ih, koliko je moguće, što manje narušava, kao i da odlaze zadovoljavanje nekih ličnih želja. Zato je važno da vaspitači kompetentno usmeravaju decu da prihvataju red i disciplinu da bi mogli da žive i funkcionišu u zajednici, da prihvataju i poštuju decu iz različitih kulturnih grupa.

Od postupaka koji su direktno povezani sa inkluzivnim obrazovanjem, a pritom doprinose emocionalnoj gotovosti dece za polazak u školu, u Modelu B ističu se oni kojima se neguje njihova emocionalna kultura i prerađuju emocije.⁷ Pre svega, to se odnosi na:

- sposobljavanje dece da ulaze u emocionalne odnose sa drugima uz negovanje i produbljivanje pozitivnih emocija (nežnosti, saosećanja, saučešća i dr.); posebno razvijanje empatije i razumevanja šta osećaju drugi ljudi u neposrednom dodiru sa njima i stavljanjem na njihovo mesto kako bi se shvatili njihovi motivi, stavovi, uglovi gledanja i dr.;

Takođe, tu je i:

- paralelno sa upoznavanjem dece sa kriterijumima šta je dobro, a šta ne, potrebnim za moralno rasuđivanje, razvijanje odgovarajućih osećanja, odnosno, radosti i ponosa kada se uradi nešto ispravno, što će postepeno postati glavni motiv za vršenje takvih postupaka.

⁷Pravilnik o opštim osnovama predškolskog programa, Prosvetni glasnik br. 110-00-03919/2006-02, Beograd, str. 149.

Značajni su i sledeći postupci vaspitača jer stvaraju uslove za produbljenje razumevanje stvarnosti i uzročno-posledičnih procesa koji podstiču stvaranje inkluzivne klime u predškolskim ustanovama:

- podsticanje dece da razmišljaju o sebi, svojim emocijama, iskustvima, reakcijama i dr. uz poređenje sa drugima, što treba da im omogući da bolje razumeju i interpretiraju svoja raspoloženja, postanu svesna šta osećaju, otkriju uzroke određenih osećanja i upoznaju načine njihovog ispoljavanja, koji pogoduju njima i osobama oko njih;
- buđenje pozitivnih emocija, radosnog raspoloženja, optimizma, poleta i vredrine. Učenje i uvežbavanje tehnika modifikacije ponašanja i kontrole načina ispoljavanja emocija, oslobođanja od napetosti, opuštanja i koncentracije, uz uklanjanje emocionalnih blokada (stida, straha od neuspeha, od nepoznatih lica i situacija);
- pomoći deci da razviju strategije za prevladavanje (a ne potiskivanje) neprijatnih psihičkih stanja, deleći ih sa drugima i prerađujući ih tako da ih ne guše i opterećuju. U sklopu toga - pojačavanje

<p>tolerancije prilikom frustracije, uz spremnost da se deluje racionalno i konstruktivno;</p>	<p>u stanju da shvati složenije ideje, stvara hipoteze, rezonuje logički, donosi srazmerno zrele moralne sudove i razmenjuje mišljenje sa drugima, što podrazumeva i sticanje socijalnih oblika ponašanja i navika, koje će mu pomoći da se brže uključi u novi način života, kakav je školski, ali i da razume razlike koje među decom postoje, kao i probleme nekih svojih vršnjaka.</p>	<p>svojih); kao i sistematizovanosti saznanja, koja se ogleda, pre svega, u sposobnosti da otkriva i uvida suštinske funkcionalne, prostorno-vremenske i uzročno-posledične veze među pojavama i procesima (među kojima je i postojanje društvenih razlika među decom, nepovoljan položaj dece iz marginalizovanih društvenih grupa, posledice koje iz toga proizilaze itd.).</p>
<ul style="list-style-type: none"> • osposobljavanje dece da se snađu u neočekivanim, za njih bolnim i zastrašujućim iskustvima (odlazak u bolnicu, smrt drage osobe, razvod roditelja i dr.); 		
<ul style="list-style-type: none"> • pružanje prilika deci da eksternalizacijom onoga što su doživela i osetila, putem pričanja o tome, likovnog predstavljanja, odigravanjem scene i sl. dođu do njegovog realnijeg sagledavanja i ovladavanja situacijom koja uzrokuje neki problem. Eksternalizacijom se emocije prenose na racionalni plan, što pomaže deci da postanu svesna emocionalnih aspekata odnosa među ljudima. <p>Indirektna veza sa inkluzivnim dimenzijama postoji i u drugim delovima Modela B. Tako se u delu koji se odnosi na <i>intelektualnu pripremljenost dece za polazak u školu</i> sugerše da specijalna intelektualna priprema ne sme da se svede na sticanje određenih znanja i veština, koliko god oni bili potrebni na početku školovanja, već se prvenstveno sastoji u opštem razvoju sazajnih interesa i umnih sposobnosti deteta, kako bi bilo</p>	<p>Vaspitači moraju znati da je od obima znanja, sa kojima dete polazi u školu, još važniji njihov kvalitet, pa više pažnje treba pokloniti usvajanju načina organizacije i sistematizacije upoznatih činjenica, osmišljavanju veza među njima, odnosno, uopštavanju i transferu onoga što se saznalo, kao i načina na koje se može sa njime postupati.⁸ Kvalitet znanja se ogleda u tačnosti i strukturiranosti predstava koje dete ima o okolnoj stvarnosti; punoći, sadržaju i izgrađenosti elementarnih pojmoveva koje je steklo; njegovoj sposobnosti da se srazmerno samostalno služi stečenim znanjima u rešavanju raznih vrsta problema (ne samo</p>	<p>Decu treba usmeravati da rešavaju problemske situacije i izvlače pouka iz različitih aktivnosti i događaja, kao i ukazivati da se na taj način stečena iskustva mogu primenjivati u novim uslovima i situacijama. Didaktički i metodički posmatrano, neophodan je individualizovani pristup svakom detetu u procesu vaspitanja, uključujući i inkluzivno. Time se stvaraju uslovi za emancipaciju svakog deteta, odnosno omogućava da u povoljnoj socijalnoj atmosferi svako dete kontinuirano razvija svoje potencijale do ličnog maksimuma.</p>

⁸ Pravilnik o opštim osnovama predškolskog programa, Prosvetni glasnik br. 110-00-03919/2006-02, Beograd, str. 143.

smislu i ugledu koji nosi sa sobom. Svakom detetu, bez ikakve diskriminacije, treba omogućiti da se ponosi novim statusom koji će steći. Istraživanja pokazuju da se kod dece, šestogodišnjeg-sedmogodišnjeg uzrasta, formira orijentacija na školu i učenje, koja predstavlja interiorizovan odnos odraslih prema njemu, kao nekome ko je već postao dak ili će to biti u neposrednoj budućnosti.⁹ Ovaj odnos se formira još pre nego što dete pode u školu, i sastavni je deo pripreme za školu, koja se planski ili stihijički obavlja u predškolskoj ustanovi i porodici. Za planirane uticaje odgovornost moraju preuzeti stručno sposobljeni vaspitači, koji pozitivan odnos sa svakim detetom formiraju postepeno. Vaspitači moraju biti svesni činjenice da kod predškolske dece preovlađuju socijalni motivi, a ne prevashodno želja da se uči na školski način. To treba staviti i u funkciju inkluzivnog vaspitanja i obrazovanja dece.

2.1. SADRŽAJI I AKTIVNOSTI KOJIMA SE DECA PRIPREMAJU ZA ŠKOLU U FUNKCIJI INKLUSIJE

Program pripreme dece za školu po Modelu B je sastavni deo Opštih osnova predškolskog programa i sadrži, pored metodičkih preporuka za njegovo ostvarivanje, specifične ciljeve vaspitno-obrazovnog rada, vaspitno-obrazovne sadržaje i aktivnosti koje se organizuju sa decom godinu dana pred polazak u školu.

Ovaj program pripreme dece sastoji se od oblasti u koje su svrstani vaspitno-obrazovni sadržaji i aktivnosti putem kojih se ostvaruju opšta i posebna priprema dece za školu. Među njima je, za pitanja inkluzivnog obrazovanja, najbitnija oblast upoznavanja društvene sredine, odnosno čoveka kao društvenog bića.

U ovom delu najpre su formulisani ciljevi¹⁰ koji direktnije ili indirektnije jesu u funkciji inkluzivne dimenzije vaspitno-obrazovnog rada:

- Šire, sređenje i zrelije socijalno iskustvo od onoga koje su deca stekla u porodici, koje podrazumeva bolje razumevanje drugih ljudi, njihove delatnosti i osnovnih društvenih odnosa u užoj i široj društvenoj zajednici u kojoj odrastaju.

⁹ Pravilnik o opštim osnovama predškolskog programa, Prosvetni glasnik br. 110-00-03919/2006-02, Beograd, str. 150.

¹⁰ Pravilnik o opštim osnovama predškolskog programa, Prosvetni glasnik br. 110-00-03919/2006-02, Beograd, str. 166.

<ul style="list-style-type: none"> • Poznavanje i razumevanje društvenih događaja i društvenog života svoje sredine i, srazmerno mogućnostima, aktivno uključivanje u njega putem interakcije sa vršnjacima i odraslima, uz izgradivanje zadovoljavajućeg repertoara uloga potrebnih za snalaženje u raznim društvenim situacijama. <hr/> <ul style="list-style-type: none"> • Shvatanje smisla usklađivanja svojih želja i potreba sa željama i potrebama drugih ljudi i spremnost za primanje i davanje, kao i stvaranje kompromisa prihvatljivih za obe strane. <hr/> <ul style="list-style-type: none"> • Spremnost za uspostavljanje verbalne i neverbalne komunikacije i uljudnog kontakta sa osobama iz drugih socijalnih i nacionalnih struktura (nepoznate dece, dece drugog pola, odraslih ljudi, stranaca i dr.). <hr/> <ul style="list-style-type: none"> • Poznavanje strategije za rešavanje interpersonalnih problema, odnosno, sposobnost za što samostalnije i konstruktivnije rešavanje konflikata i spremnost za praštanje. <hr/> <ul style="list-style-type: none"> • Uspostavljanje bliskih odnosa sa ljudima oko sebe, koje karakteriše toplina, otvorenost i uzajamno razumevanje i poštovanje. 	<ul style="list-style-type: none"> • Razumevanje porodičnih odnosa i rodbinskih veza i osećanje ponosa zbog toga što je dete član određene društvene zajednice (porodice, predškolske ustanove, rodnog kraja, naše zemlje, ali i čovečanstva). <hr/> <ul style="list-style-type: none"> • Svest o pripadnosti kulturi i tradiciji svog naroda i svoje otadžbine, kao i o njihovoj povezanosti sa kulturom i tradicijom drugih naroda, njihovim vrednostima i dostignućima, uz želju da se konstruktivno sarađuje sa njima, bez obzira na geografsku udaljenost i razlike u rasi, jeziku, običajima i dr. <p>Vaspitačima su od posebnog značaja sadržaji i <i>aktivnosti</i>¹¹ koji se dalje u Modelu B navode:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Postupci za upoznavanje nove društvene sredine i drugova u vrtiću, vaspitača i drugih zaposlenih, kao i zajedničke akcije u kojima će sarađivati i zbližiti se. • Društvene igre i aktivnosti koje uključuju posmatranje stvari i rasuđivanje, ne samo iz sopstvene, nego i perspektive drugih ljudi. 	<p>Postupci koji dovode do uviđanja sličnosti i razlika između sebe i druge dece, kao i uvažavanja različitosti (u pogledu jezika, običaja, elemenata kulture, navika, pola i dr.).</p> <hr/> <ul style="list-style-type: none"> • Aktivnosti koje zahtevaju saradnju među decom i međusobno usaglašavanje, odnosno, podrazumevaju ujedinjavanje snaga radi postizanja ciljeva od zajedničkog interesa. <hr/> <ul style="list-style-type: none"> • Razgovori na teme šta deca najviše vole u vrtiću, čega se plaše, šta ih ljuti, kako se ponašaju jedna prema drugoj, s kime se najradije igraju, ko im je najbolji drug, s kime se vraćaju kući, oko čega se ponekada prepiru i sl. <hr/> <ul style="list-style-type: none"> • Razgovori o porodici (njenim članovima, rodbinskim odnosima, pravilima ponašanja u kući, kućnim svečanostima i lepim događajima (posebno rođenju novog člana) i dr. <hr/> <ul style="list-style-type: none"> • Upoznavanje sa osnovnim pravilima ponašanja u vrtiću, na ulici, u prodavnici, u pozorištu, u crkvi, u autobusu i dr. Tumačenje pravila elementarnog bon-tona i uvežbavanje ponašanja prema ovim pravilima.
<small>¹¹ Pravilnik o opštim osnovama predškolskog programa, Prosvetni glasnik br. 110-00-03919/2006-02, Beograd, str. 167.</small>		

- Podražavanje životnih situacija u kojima deca uče i isprobavaju razne društvene uloge u kojima učestvuju i u kojima će učestvovati (uloge zapovedanja i slušanja, starijih i mlađih, uloge deteta, brata, unuka, rođaka, suseda, prodavca, kupca, vaspitača, saobraćajnog policajca, vozača i dr.).
 - Prisustvovanje i učestvovanje, prema svojim mogućnostima, u raznim društvenim manifestacijama, proslavama, poselima, karnevalima, sletovima, takmičenjima, dobrotvornim akcijama, službi Božjoj i dr. uz uključivanje i dečjih roditelja tamo gde je to moguće.
 - Upoznavanje sa načinima življenja u raznim krajevima naše zemlje i nekim narodnim običajima, verovanjima, tradicionalnim igrama i ritualima uz elementarno objašnjavanje njihovog značaja. Učestvovanje u njima (npr. maskiranje u "beloj nedelji", "ispraćaj zime", bojenje i razbijanje jaja za Vaskrs, Vrbica, Materice, Očevi, Detinjci i dr.).
 - Upoznavanje života, nekih običaja i verovanja drugih naroda i naglašavanje potrebe tolerantnog odnosa i međusobnog uvažavanja.
 - Posete deci u drugim sredinama (gradskoj i seoskoj), sticanje prijatelja izvan ustanove, uspostavljanje veza sa decom sveta (preko dopisivanja, učestvovanja u konkursima i izložbama, u zajedničkim akcijama i dr.).
 - Učestvovanje u društvenim akcijama značajnim za sredinu u kojoj borave deca, srazmerno njihovim interesovanjima i mogućnostima.
- Na osnovu gore navedenog može se zaključiti da je u okviru Modela B pripremnog predškolskog programa vaspitačima pruženo dovoljno sadržaja i metodičkih uputstava kako bi mogli da organizuju odgovarajuće aktivnosti koje će, pored ostalih ciljeva koji se odnose na pripremu dece za školu i život, biti u funkciji inkluzivnog vaspitanja i obrazovanja (osposobljavanje i stručno usavršavanje vaspitača za inkluzivnu praksu, za prevazilaženje društvenih razlika među decom i kompenzaciju nepovoljnog položaja u kome se pojedina deca nalaze; za razvijanje uspešne saradnje sa svim roditeljima u duhu tolerancije; ispitivanje potreba dece i roditelja, posebno onih iz marginalizovanih društvenih grupa i socijalno depriviranih sredina, i kreiranje preventivnih i interventnih mera; otvorenost prema lokalnoj zajednici itd.).

3 ZASTUPLJENOST PREDŠKOLSKOG

OBRAZOVANJA U OPŠTINAMA

BELA PALANKA, KNJAŽEVAC I PROKUPLJE

Prema Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2003), takozvanom „krovnom zakonu“ koji je regulisao oblasti predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja, od školske 2006/2007. godine predškolsko obrazovanje, u trajanju od šest meseci, postaje obavezno za svu decu u godini pred polazak u školu. Pripremni predškolski program postaje deo obaveznog obrazovanja i vaspitanja u devetogodišnjem periodu.¹²

Aktuelnim Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2009), koji je posle donošenja pretrpeo ozbiljne izmene i dopune¹³ trajanje pripremnog predškolskog programa produženo je na devet meseci¹⁴.

Kako Zakon nalaže, delatnost predškolskog vaspitanja i obrazovanja obavlja se u predškolskoj ustanovi, izuzetno može da se obavlja i u školi¹⁵, a obe varijante zastupljene su u svim posmatranim opštinama.

Delatnost predškolskog obrazovanja i vaspitanja uredjena je Zakonom o predškolskom vaspitanju i obrazovanju (2010).¹⁶ Obuhvat dece pripremnim predškolskim programom i njegovo redovno pohadjanje, posebno kada su u pitanju deca iz socijalno depriviranih sredina, od izuzetnog je značaja za njihovu spremnost za polazak u školu.

U sve tri posmatrane opštine predškolsko obrazovanje, odnosno pripremni predškolski period pred polazak u školu, odvija se u predškolskim ustanovama, osnovnim školama i njihovim isturenim odeljenjima.

Prikazaćemo prikupljene podatke o deci u školama (ukupan broj dece i ukupan broj dece romske nacionalnosti) i vrtićima za školsku/radnu 2015/2016. godinu, da bismo mogli da izvršimo procenu o obuhvatu romske dece predškolskim obrazovanjem, odnosno pripremnim predškolskim programom.

¹² Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. (2003), član 85.

¹³ Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. (2009). Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/2009, 52/2011, 55/2013 i 35/2015.

¹⁴ Član 93 Zakona

¹⁵ Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, član 2, „Službeni glasnik RS“, br. 18/2010.

¹⁶ Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, „Službeni glasnik RS“, br. 16/2010.

<p>U Opštini Knjaževac pripremni predškolski program odvija se u Predškolskoj ustanovi „Bajka“ i u tri osnovne škole: OŠ „Vuk Karadžić“, OŠ „Dimitrije Todorović Kaplar“ i OŠ „Dubrava“.</p>	<p>Minićevu, koje ima i pedagoškog asistenta. Pripremnu predškolski program realizuje Predškolska ustanova „Bajka“.</p>	<p>romske nacionalnosti. Pripremni predškolski program organizuje Predškolska ustanova „Neven“. Škola ima pedagoškog asistenta.</p>
<p>OŠ „Vuk Karadžić“ nalazi se u Knjaževcu, ali ima isturena odeljenja u obližnjim selima. Školske 2015/2016. godine školu je pohadjalo 530 djaka, a medju njima je bilo 45 učenika (8,5%) romske nacionalnosti. Pripremni predškolski program u školi realizuje Predškolska ustanova „Bajka“, a u isturenim odeljenjima škole u selima ovaj program se odvija samostalno. Škola nema zaposlenog pedagoškog asistenta.</p>	<p>Predškolska ustanova „Bajka“ nalazi se u Knjaževcu. Ukupan broj dece upisan u pripremni pedškolski program je 197-oro, a medju njima je 10 djaka romske nacionalnosti (5%).</p> <p>S obzirom na činjenicu da se udeli romske dece u školama knjaževačke opštine kreću na nivou oko 10%, prepostavljamo da nisu sva deca romske nacionalnosti obuhvaćena pripremnim predškolskim programom.</p> <p>Predškolska ustanova ima pedagoškog asistenta.</p> <p>.....</p>	<p>OŠ „Nikodije Stojanović – Tatko“ takođe se nalazi u Prokuplju, ima ukupno 1000 učenika, od koji je 100, odnosno 10% romske nacionalnosti. I u ovoj ustanovi predškolski program implementira Predškolska ustanova „Neven“, a škola nema pedagoškog asistenta.</p> <p>OŠ „Ratko Pavlović Ćićko“ takođe se nalazi u Prokuplju. I ona ima 1000 djaka, ali je samo nekoliko romske nacionalnosti. Nemaju pedagoškog asistenta, a PU „Neven“ realizuje predškolski program.</p>
<p>OŠ „Dimitrije Todorović Kaplar“ takođe se nalazi u Knjaževcu, prošle školske godine imala je ukupno 790 učenika, a medju njima 100 djaka romske nacionalnosti, odnosno ukupno 12,7%. Pripremnu predškolski program realizuje Predškolska ustanova „Bajka“, a škola ima zaposlenog pedagoškog asistenta.</p>	<p>U Opštini Prokuplje predškolsko obrazovanje i vaspitanje realizuje se u Predškolskoj ustanovi „Neven“ i u osnovnim školama. U ovoj opštini radi šest osnovnih škola: OŠ „9. oktobar“, OŠ „Nikodije Stojanović – Tatko“, OŠ „Ratko Pavlović Ćićko“, OŠ „Milić Rakić – Mirko“, OŠ „Svetislav Mirković – Nenad“ i OŠ „Vuk Stefanović Karadžić“, od kojih sve, sem poslednje, imaju u školi organizovan pripremni predškolski program.</p>	<p>OŠ „Milić Rakić – Mirko“ nalazi se u Prokuplju, u blizini romskog naselja „Čerkez“. Ima ukupno 700 djaka, a 74 je romske nacionalnosti (10,5%). Pripremni predškolski program realizuje Predškolska ustanova „Neven“, a škola ima pedagoškog asistenta.</p>
<p>OŠ „Dubrava“ locirana je u Knjaževcu i Minićevu. Školske 2015/2016. godine imala je ukupno 481 djaka, medju njima 45 učenika romske nacionalnosti (9,4%), a svi su pohadjali istureno odeljenje u</p>	<p>OŠ „9. oktobar“ locirana je u Prokuplju, ima ukupno 1000 djaka, a medju njima je 100 (10%)</p>	<p>OŠ „Svetislav Mirković – Nenad“ nalazi se u Maloj Plani, ima ukupno 300 djaka, a podatak o broju romskih učenika nije nam bio dostupan.</p> <p>I ovde pripremni predškolski program realizuje PU „Neven“, a škola nema pedagoškog asistenta.</p>

Konačno, PU „Neven“ nalazi se u Prokuplju, ima ukupno 226 dece koja pohadaju pripremni predškolski program, a medju njima je 20-oro dece romske nacionalnosti (9%), što je na nivou njihove zastupljenosti u osnovnim školama. Ustanova ima pedagoškog asistenta.	bilo 21. Škola ima pedagoškog asistenta.	inače i slučaj ne samo u Srbiji, nego i u zemljama u okruženju. Stoga se neki roditelji romske dece koja pohadaju predškolsku ustanovu nisu izjasnili kao Romi. Tu pretpostavku, međutim, opovrgava činjenica da u školama ove opštine ima puno romske dece (34%, odnosno 24%), što znači da se roditelji romske dece u školama izjašnavaju kao Romi u visokom procentu, pa zašta to onda ne bi činili i kada su im deca predškolskog uzrasta?
Iako se u njoj ne organizuje pripremni predškolski program, kao primer segregacije romske dece u ovoj opštini navodimo OŠ „Vuk Stefanović Karadžić“, koja se nalazi nedaleko od Prokuplja, u selu Žitni potok. Od ukupno 100 učenika ove škole, 90 (90%) je romske nacionalne pripadnosti, a škola nema ni pedagoškog asistenta.	OŠ „Jovan Arandjelović“ nalazi se u selu Crvena Reka. Ima ukupno 100 učenika, a medju njima je 24, dakle 24% romske nacionalnosti. Pripremni predškolski program u ovoj školi organizuje Predškolska ustanova „Dragica Lalović“. Ova škola nema pedagoškog asistenta. Predškolska ustanova „Dragica Lalović“, koja se nalazi u Beloj Palanci, radi i u isturenim odeljenjima, u pomenutoj Crvenoj Reci i u selu Dolac. Školske 2015/2016. godine ova ustanova imala je ukupno 58 dece, a medju njima samo troje (5,1%) romske nacionalnosti.	Druga, jednako verovatna mogućnost je da veliki broj romske dece za koju je zakonom prema uzrastu propisano da pohadaju nastavu pripremnog predškolskog programa njime nisu ni obuhvaćena.
U opštini Bela Palanka pripremni predškolski program odvija se u Predškolskoj ustanovi „Dragica Lalović“ i u dve osnovne škole: OŠ „Ljupče Španac“ i OŠ „Jovan Arandjelović“.	Relativni udeo romske dece u Predškolskoj ustanovi „Dragica Lalović“ značajno odstupa od njihovog udela u osnovnim školama. Situacija bi verovatno bila drugačija da predškolska ustanova ima zaposlenog pedagoškog asistenta. Na osnovu ovih podataka možemo da zaključimo dve mogućnosti za ovako mali broj romske dece u Predškolskoj ustanovi.	Medutim, činjenica je da se u gradu pripremni predškolski program odvija u dve ustanove: u OŠ „Ljupče Španac“, koji su protekle školske godine pohadjala isključivo romska deca, i u Predškolskoj ustanovi „Dragica Lalović“ u kojoj skoro da i nije bilo romske dece. To ukazuje na segregaciju romske dece u obrazovnom sistemu ove opštine, koju očigledno tolerišu, uprkos pozitivnom zakonodavstvu, i nadležna školska uprava i Ministarstvo prosvete.
OŠ „Ljupče Španac“, koja je locirana u samoj Beloj Palanci, ali radi i u isturenim odeljenjima u obližnjim selima, ima ukupno 620 učenika, od kojih je čak 211, odnosno 34% romske nacionalnosti. Pripremni predškolski program koji se odvija u ovoj školi (škola ga i organizuje) pohadaju samo romska deca, kojih je školske 2015/2016. godine	Jedna je da, uprkos velikom broju Roma u ukupnoj populaciji medju odraslim stanovništvom, pripadnost romskoj populaciji nije socijalno poželjna, što je	

3.1. ANALIZA GODIŠNJIH PLANNOVA RADA PREDŠKOLSKIH USTANOVA U IZABRANIM OPŠTINAMA, SA ASPEKTA INKLUZIVNOSTI

3.1.1. Analiza Godišnjeg plana rada za radnu 2015/2016. godinu Predškolske ustanove „Bajka“ iz Knjaževca

Godišnji plan rada ove ustanove koncipiran je na sledeći način. U prvom, odnosno uvodnom delu ovim planom se definišu vreme, mesto, način i nosioci programa vaspitanja i obrazovanja u ustanovi; ciljevi i zadaci, a kao polazna osnova navodi se pozitivno zakonodavstvo koje reguliše ovu oblast. Pored već pominjanih Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja i Zakona o predškolskom vaspitanju, navode se i brojni pravilnici koji bliže određuju pojedine oblasti rada, kao i Izveštaj o radu prethodne godine, Razvojni plan, Predškolski program, Statut i druga normativna akta ustanove.

Ciljevi i zadaci oslanjaju se na pozitivne zakonske propise i u skladu su sa prirodom delatnosti

predškolske ustanove. Kao jedan od zadataka navodi se realizacija Pripremnog predškolskog programa, koja treba da omogući što bolju spremnost za polazak u školu, i naglašava se da će ustanova, u okviru svojih redovnih aktivnosti, biti angažovana na povećanju upisa dece iz osetljivih društvenih grupa.

U drugom delu opisuje se organizacija rada ustanove: uslovi rada, tehničko i investiciono održavanje, radno vreme, ukupan broj upisane dece i ukupan broj dece upisane u PPP, kao i struktura radnog vremena vaspitača, medicinske sestre-vaspitača i pedagoga.

U trećem delu definišu se planovi rada stručnih organa u predškolskoj ustanovi, čija struktura je takođe uskladjena sa pozitivnim zakonodavstvom i inkluzivnim principima

obrazovanja. To su planovi rada Pedagoškog kolegijuma; Vaspitno-obrazovnog veća; stručnih aktivova vaspitača i medicinskih sestara-vaspitača, stručnog aktiva za razvojno planiranje; timova za inkluzivno vaspitanje i obrazovanje i prevenciju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja dece, vrednovanje i samovrednovanje, pripravnika i mentora, kao i plan rada stručnog saradnika – pedagoga.

Planovi rukovodećih organa, organa upravljanja i drugih organa odredjeni su u četvrtom delu, kroz definisanje planova rada Upravnog odbora, Saveta roditelja, direktora i rukovodioca vrtića.

U nastavku se navode i detaljno razrađuju pojedini planovi vezani za konkretnе aktivnosti predškolske ustanove u samoj ustanovi, ali i izvan nje, kroz saradnju sa roditeljima i brojnim partnerima u socijalnoj zajednici.

To su: Plan prigodnih programa, Plan povremenih programa, Plan saradnje sa lokalnom zajednicom, Plan saradnje sa osnovnom školom, Plan saradnje sa porodicom, Plan stručnog usavršavanja zaposlenih, Plan preventivno-zdravstvene zaštite, Plan ishrane, broj i vrsta obroka, Izvod iz razvojnog plana, Program zaštite dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, Individualni obrazovni plan (IOP). Potom sledi analiza praćenja ostvarivanja i evaluacija godišnjeg plana rada, Plan marketinga predškolske ustanove i Kalendar rada.	Plan rada stručnog aktiva vaspitača i Plan rada stručnog aktiva medicinskih sestara su izuzetno sadržajni i inkluzivni elementi u njima vide se pre svega kroz bogatu i raznovrsnu saradnju koju vrtić ima sa organizacijama i institucijama u lokalnoj sredini. Pored edukativnih izleta, zimovanja, sportsko – rekreativnih aktivnosti, karnevala, obeležavanja brojnih praznika, planirane su i aktivnosti u kojima učestvuju roditelji, drugi vrtići, opštinski organi, medicinske ustanove i sl. Rad svih aktivnosti Predškolske ustanove prate periodične evaluacije vaspitno-obrazovnog rada kao i samovrednovanje i vrednovanje rada institucije.	predloga za utvrđivanje prava na IOP i njegovo dostavljanje pedagoškom kolegijumu na usvajanje. U ovom delu ne pominje se saradnja sa roditeljima o pravu detata na IOP i pravu roditelja da učestvuju u njegovom kreiranju i praćenju, kao i pravu da se ne slože sa njegovom primenom. Naime, po Zakonu, pedagoški kolegijum ne može doneti odluku da se sa detetom radi po individualnom obrazovnom planu bez pristanka roditelja. Pominje se saradnja sa ključnim institucijama na nivou lokalne zajednice, vezanih za implementaciju inkluzivnog obrazovanja, rešavanje problema na terenu u saradnji sa centralnim koordinacionim timom i informisanje roditelja i medija. Saradnja sa roditeljima dece kojoj je potrebna dodatna podrška, od obrazloženja potrebe, preko definisanja plana, programa, metoda i sadržaja aktivnosti, do kontinuiranog praćenja postignuća i napretka deteta neophodna je ne samo za očuvanje potencijala deteta, kako se u planu navodi, već i za njegov optimalan individualni razvoj i unapredjenje detetovih kapaciteta u skladu sa njegovim mogućnostima. To je deo koji bi trebalo razvijati i na kojem bi
Mi ćemo se u ovoj analizi baviti samo onim delovima Godišnjeg plana kojima su predvidjeni inkluzivni sadržaji i aktivnosti.	Plan tima za inkluzivno vaspitanje i obrazovanje bavi se aktivnostima koje su vezane za decu kojoj je potrebna dodatna podrška. On obuhvata identifikaciju takve dece u objektima ustanove, pripremu vaspitača, samog deteta, njegovih roditelja, a potom i sve ostale dece i njihovih roditelja. Za decu kojoj je potrebna dodatna podrška planirana je izrada pedagoških profila, kao i kreiranje posebnih stimulativnih programa prilagođenih potrebama ove dece koje su usmerene na očuvanje njihovih potencijala, kao i davanje	
Počećemo od planova rada stručnih organa u predškolskoj ustanovi.	Plan rada pedagoškog kolegijuma, koji čine direktor, pedagog i predstavnici stručnih aktiva razmatra pitanja od značaja za funkcionisanje ustanove i ostvarivanje njene delatnosti, odnosno koordinira rad svih stručnih timova i svih aktivnosti u ustanovi, pa i onih koje su vezane za inkluzivne sadržaje.	

trebalo raditi u budućnosti. Takodje, ostaje nejasna aktivnost o informisanju svih roditelja i medija, odnosno šta bi bio sadržaj takvog informisanja, kada se u takvim slučajevima radi o poverljivim podacima o detetu, pa, prema aktuelnom zakonodavstvu, javnost nema prava na uvid u ove podatke.	Plan rada tima za prevenciju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja dece predstavlja svojevrstan program zaštite dece i podrazumeva planirane aktivnosti, procedure i prateću dokumentaciju koja se odnosi na ovu oblast. Neke aktivnosti se sprovode kontinuirano, a neke po potrebi, a u njih su uključni roditelji i tim u vrtiću koji se posebno bavi prevencijom nasilja. Pri realizaciji ovih aktivnosti, pominje se saradnja sa relevantnim institucijama iz spoljne mreže zaštite, kao i saradnja sa medijima. Na osnovu programa predškolske ustanove, tim na nivou vrtića izradjuje konkretan plan zaštite, a članovi tima vrtića pored evidentiranja slučaja, vodjenja dokumentacije i praćenja efekata preduzetih mera, izradjuju i Plan zaštite deteta, a predlažu i mere za povećanje bezbednosti dece u vrtiću.	zaštite i prate se efekti preduzetih mera. Kada se dodje do saznanja da je nasilje nad detetom izvršila odrasla osoba u ili izvan ustanove, takodje se obaveštava tim na nivou vrtića, koji sprovodi proces zaštite, prati efekte preduzetih mera i vodi adekvatnu evidenciju.
Umesto da se skreće pažnja na ovu decu, trebalo bi u vaspitno-obrazovnim institucijama, lokalnim sredinama i čitavom društvu kreirati takvu socijalnu i kulturnu klimu u kojoj bi se različitost podrazumevala. Uključivanje dece iz socijalno depriviranih sredina i dece sa posebnim potrebama u obrazovni sistem podstiče njihov razvoj, jer svako dete može da uči i svako dete najbolje uči u društvu druge dece. Takodje, to pozitivno deluje i na razvoj sve dece i tu dimenziju bi trebalo razvijati i na njoj instistirati, jer se na taj način deca od malena uče koliko je raznolika socijalna sredina u kojoj žive i kroz igru i podršku „drugačijoj“ deci razvijaju se osećanja solidarnosti i empatije koja su integralni deo svake ostavarene i uspešne ličnosti. Na taj način se i stereotipi i predrasude prema drugoj deci, samo zato što pripadaju različitim društvenim grupama, i koje se prenose sa roditelja na decu, lakše prevazilaze.	O svim aktivnostima vezanim za zaštitu dece u vrtiću predviđeno je informisanje roditelja na roditeljskom sastanku na samom početku saradnje, kao i aktivnosti za podsticanje saradnje sa roditeljima u duhu tolerancije i nenasilnog rešavanja problema.	Predviđenim planom prevencije i zaštite dece ispoštovana je zakonska procedura, ali je u našem društvu posebno zabrinjavajuće da se ta procedura u praksi ne sprovodi uvek adekvatno i ponekad predstavlja dodatno maltretiranje žrtve, a ta pojava prisutna je u čitavnom našem školskom sistemu.
	U slučaju medjusobnog povredjivanja dece u grupi, primenjuje se plan	Plan rada stručnog saradnika – pedagoga sadrži veliki broj zadataka koji se odnose na obezbeđivanje optimalnih uslova za razvoj dece i ostvarivanje vaspitno – obrazovnog rada, odnosno praćenje i podsticanje celovitog razvoja deteta; podrška vaspitačima u kreiranju programa rada sa decom, predlaganje i organizovanje različitih vidova aktivnosti, koje doprinose dečjem razvoju i napredovanju, podrška vaspitačima u unapredjivanju i osavremenjivanju vaspitno – obrazovnog rada; pružanje podrške roditeljima u jačanju njihovih razvojnih kompetencija

i razvijanju saradnje porodice i ustanove po pitanjima značajnim za vaspitanje i obrazovanje dece, učestvovanje u praćenju i vrednovanju vaspitno-obrazovnog rada, saradnja sa institucijama, lokalnom samoupravom, stručnim i strukovnim organizacijama; samovrednovanje, stalno stručno usavršavanje i praćenje razvoja pedagoške nauke i prakse.	za rad sa decom iz osetljivih društvenih grupa kroz razvijanje fleksibilnijeg stava prema kulturnim razlikama i razvijanje interkulturalne osetljivosti i predlaganje postupaka koji doprinose njihovom osnaživanju; uključivanje roditelja/staratelja u pojedine oblike rada ustanove i participacija u svim segmentima rada ustanove ¹⁸ ; upoznavanje roditelja sa važećim zakonima, konvencijama i protokolima o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja; saradnja, izmedju ostalog, i sa pedagoškim asistentom i pratiocima deteta na koordinaciji aktivnosti; saradnja sa obrazovnim, socijalnim, naučnim, kulturnim ustanovama, lokalnom službom i Nacionalnom službom za zapošljavanje.	Plan prigodnih programa, Plan povremenih programa, Plan saradnje sa lokalnom zajednicom, Plan saradnje sa osnovnom školom i Plan saradnje sa porodicom, prema broju i raznovrsnosti predviđenih kulturnih i javnih manifestacija izuzetno su sadržajni i ukazuju na visok nivo profesionalnosti zaposlenog kadra, otvorenost za saradnju sa širom zajednicom, kao i kreiranje inkluzivne klime i praktikovanje inkluzivne politike u radu ustanove.
Plan je posebno inkluzivan u elementima koji se odnose na sprovodjenje istraživanja u ustanovi u cilju ispitivanja potreba dece, roditelja i lokalne samouprave; učestvovanja u pripremi individualnog obrazovnog plana za decu; učestvovanje u izboru i koncipiranju posebnih i specijalizovanih programa predškolske ustanove ¹⁷ ; saradnja sa svim učesnicima i saradnicima obrazovno-vaspitnog procesa takodje ima inkluzivni karakter; pružanje pomoći vaspitačima u osmišljavanju rada sa decom kojima je potrebna dodatna podrška; osnaživanje vaspitača	Medju organizacijama i ustanovama sa kojima pedagog saradjuje, jedino se ne pominje nevladin sektor, iako je on značajan činilac u radu obrazovno-vaspitnih institucija, naročito kada su u pitanju deca iz socijalno depriviranih sredina, odnosno dece pripadnika romske nacionalne manjine.	Plan rada stručnog usavršavanja zaposlenih predviđa dinamiku, sadržaj i nosioce usavršavanja, ali se u njemu ne pominju posebne oblasti, ni kompetencije koje bi trebalo razvijati. Na kraju se posebno razradjuju Program zaštite dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, kao i Individualni obrazovni plan.

¹⁷ Kada je o ovim programima reč, treba naglasiti da nismo uspeli ni od jedne od navedenih ustanova da dobijemo dodatne programe po kojima rade. Individualni obrazovni plan koji bi imao razvojni karakter takođe je oblast kojom bi trebalo detaljnije upoznati vaspitače.

¹⁸ Ovo je inkluzivni princip za koji nije sigurni da se često primenjuje u našim obrazovnim institucijama.

Kada je Individualni obrazovni plan u pitanju, definiše se, u skladu sa pozitivnim zakonodavstvom ko

<p>sve čini članove Tima za pružanje dodatne podrške detetu, naglašava se neophodna saradnja sa roditeljima i potencijalno uključivanje interresorne komisije radi dodatne obrazovne, zdravstvene i socijalne zaštite koja se pruža u ustanovama van vrtića, odnosno od strane neophodnih stučnjaka izvan vrtića. Navode se i pojedinačni koraci u izradi IOP-a, od detaljnog opisa aktuelnog nivoa funkcionisanja i individualnih karakteristika deteta, preko opisa oblasti za koju se planiraju podrška, ciljevi i ishodi koji se žele postići u definisanom periodu, do oblika, tipova, nivoa i sadržaja učestalosti podrške.</p>	<p>Plan i program zaštite dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja. Detaljno se opisuje svaki od četiri objekta u sastavu ustanove¹⁹, navode se imena vaspitača i medicinskih sestara-vaspitača i broj dece prema pojedinim uzrasnim grupama, po objektu, uključujući i pripremne grupe pri osnovnim školama. Opisuju se i objekti koji se nalaze u isturenim odeljenjima.</p> <p>Istiće se da broj dece u grupama zadovoljava predvidjene normative, a da objekti za smeštaj dece zadovoljavaju osnovne kriterijume u pogledu prostora i opreme. Opremljenost ustanove izražena je u procentima, najopremljenija je u oblasti likovnog vaspitanja (90%), dok se najviše zaostaje u sredstvima u oblasti muzičkog vaspitanja (65%), a prosečna opremeljenost ustanove u procentima je 76%. Detaljno je razradjen i plan unapredjenja materijalno-tehničkih uslova rada. Organizacija rada i kadrovi prikazani su tabelarno, sa preciznom satnicom po smenama i radnom vremenu, kao i pregled broja zaposlenih po stručnom profilu.</p>	<p>Naveden je i kalendar vaspitno-obrazovnog rada pripremnih grupa, koje su u našem fokusu, i za ove grupe navodi se šest uobičajenih praznika koji se u našim obrazovno-vaspitnim ustanovama proslavljaju.</p> <p>U Polaznim osnovama rada navodi se da se plan oslanja, pored zakonskih propisa, na uobičajene programe vaspitno-obrazovnog rada sa decom odgovarajućih uzrasta, kao i brojni pravilnici koji preciznije regulišu pojedine oblasti, a postavljaju se i prioritetni zadaci za predvidjeni period.</p> <p>Od posebnih programa koji se definišu godišnjim planom rada ustanove, za nas je posebno interesantan Program socijalnog rada i socijalne zaštite, koji predstavlja osnovu za planiranje zadataka kojima se ostvaruje socijalna funkcija predškolske ustanove. Očigledan je pozitivan uticaj socijalnog radnika kao stručnog saradnika, pored pedagoga i psihologa, koji u ustanovi rade.</p>
---	---	--

3.1.2. Analiza Godišnjeg plana rada za školsku 2015/2016. godinu Predškolske ustanove „Neven“ iz Prokuplja

Na početku ovog Godišnjeg plana detaljno je prikazana „lična karta“ ustanove, opisana je organizacija rada i kadrovi, kao i polazne osnove rada Ustanove.

U nastavku se, između ostalog, navode Program socijalnog rada i socijalne zaštite (sa razradjenim akcionim planom), Programi stručnih organa škole, Tima za zaštitu dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja,

¹⁹ Ustanova u svom sastavu ima 4 objekta („Bambi“, „Radost“, „Biseri“ i „Bajka“) u kojima su smeštene 23 celodnevne i 17 poludnevnih grupa, a ukupan broj dece je bio 796.

Naveden je i kalendar vaspitno-obrazovnog rada pripremnih grupa, koje su u našem fokusu, i za ove grupe navodi se šest uobičajenih praznika koji se u našim obrazovno-vaspitnim ustanovama proslavljaju.

U Polaznim osnovama rada navodi se da se plan oslanja, pored zakonskih propisa, na uobičajene programe vaspitno-obrazovnog rada sa decom odgovarajućih uzrasta, kao i brojni pravilnici koji preciznije regulišu pojedine oblasti, a postavljaju se i prioritetni zadaci za predvidjeni period.

Od posebnih programa koji se definišu godišnjim planom rada ustanove, za nas je posebno interesantan Program socijalnog rada i socijalne zaštite, koji predstavlja osnovu za planiranje zadataka kojima se ostvaruje socijalna funkcija predškolske ustanove. Očigledan je pozitivan uticaj socijalnog radnika kao stručnog saradnika, pored pedagoga i psihologa, koji u ustanovi rade.

Socijalna zaštita posmatra se kao sistematska delatnost koja omogućuje primarnu preventivnu različitim teškoća u razvoju dece, čime se obezbeđuje blagovremena intervencija. U sklopu ove zaštite

<p>navode se i različite socio-kulturene aktivnosti koje se planiraju s ciljem prevladavanja segregisanog i stigmatizujućeg položaja dece koja potiču iz marginalizovanih društvenih grupa. Inkluzivni pristup ogleda se u takvoj organizaciji socijalne zaštite koja počiva na saradnji sa porodicom, radu u porodici i sa porodicom, na terenu i u koordinaciji sa drugim službama i institucijama.</p>	<p>U sklopu Programa socijalne zaštite definisan je i Akcioni plan, kojim su precizirane aktivnosti usmerene ka deci iz posebno osetljivih društvenih grupa: deci samohranih roditelja, deci iz materijalno ugroženih porodica, bez roditeljskog staranja, sa smetnjama u razvoju, romskoj deci.</p>	<p>Centrom za socijalni rad, Domom zdravlja, stručnim službama osnovnih škola i sl.). Članove tima čine pedagog, psiholog i pet vaspitača. Na ovom mestu pominju se isključivo deca sa smetnjama u razvoju, mada se kasnije navode i druge kategorije dece.</p>
<p>U okviru ove predškolske ustanove, od školske 2014/2015. godine radi Savetovalište za porodicu, gde se roditeljima i porodicama dece upisane u ustanovu pruža stručna pomoć u rešavanju problema. Rad savetovališta organizovan je u skladu sa potrebama roditelja, a aktivnosti koje se u njemu odvijaju su: individualni rad ili rad sa oba roditelja, edukativni programi i predavanja za roditelje, grupe za lični rast i razvoj roditelja i edukativni programi predavanja za vaspitače i stručne saradnike Ustanove.</p>	<p>Inkluzivna dimenzija ove ustanove ogleda se i u saradnji sa društvenom sredinom, u okviru koje se programom predviđaju organizovane posete preduzećima, zanatskim radnjama, muzeju, crkvi, kao i odlazak u bioskop, pozorište, a značajna saradnja na planu saobraćajnog vaspitanja dece ostvaruje se sa MUP-om.</p>	<p>Cilj programa inkluzivnog obrazovanja, koji donosi Stručni tim za inkluzivno obrazovanje je da se dugoročno unapredi rad sa „decom sa smetnjama u razvoju, invalidnom decom i decom iz marginalizoavnih i osetljivih društvenih grupa“, da im se obezbedi jednakopravo na obrazovanje i vaspitanje, kao i dostupnost tom pravu.</p>
<p>Kao jedna od najvažnijih funkcija predškolskog obrazovanja i vaspitanja navodi se prevazilaženje društvenih razlika medju decom i kompenzaciju nepovoljnog položaja dece iz marginalizovanih društvenih grupa.</p>	<p>U Planu je poseban prostor posvećen inkluzivnom obrazovanju: određuje se Tim za inkluzivno obrazovanje, kao i njegovi Plan i Program rada.</p>	<p>Zadatak Tima za inkluzivno obrazovanje je koordinacija rada operativnih timova prilikom izrade individualnih planova podrške za svako dete sa smetnjama u razvoju, praćenje procedura i saradnja sa relevantnim telima i ustanovama u cilju ostvarivanja prava na dodatnu obrazovnu, socijalnu i zdravstvenu zaštitu (Interresornom komisijom,</p>
		<p>Kada je u pitanju IOP, Zakon propisuje da se on može primenjivati i kod dece koja su posebno darovita ili talentovana za neku oblast, pa bi onda trebalo za njih osmislići napredniji program, u skladu sa njihovim potrebama, da bi se na vreme razvili svi njihovi potencijali. Iako se inkluzivna dimenzija vaspitno-obrazovnog rada odnosi i na ovu kategoriju, ni u jednom od vrtića se ta deca ne pominju.</p> <p>Kao što je Zakonom i predviđeno, Ustanova je donela planove i programe rada u okviru zaštite dece od nasilja, zlostavljanja i</p>

<p>zanemarivanja, koji podrazumevaju informisanje, kao i preventivne i interventne mere u slučaju nasilnog ponašanja dece medusobno ili odraslih prema deci. Naglašava se da su zaposleni edukovani kako da adekvatno reaguju u kriznim situacijama, kao i da se kontinuirano radi na smanjenju poznatih i potencijalnih rizika u određenim okolnostima.</p>	<p>nadovezuje se na Poseban protokol i u njemu su konkretizovani sadržaji aktivnosti vezanih za uredjenje ove problematike.</p>	<p>stanja i nivoa razvijenosti, navodnjem osnovnih problema i zadatka Ustanove. Potom se detaljno opisuju materijalno-tehnički uslovi rada i kadrovska struktura zaposlenog osoblja, organizacija vaspitno-obrazovnog rada i ponuda programa i usluga. Sledi godišnji planovi rada stručnih timova i stručnog saradnika Ustanove, rukovodećeg organa, Upravnog odbora, Saveta roditelja, Plan vannastavnih aktivnosti, Plan stručnog usavršavanja, a posebno se izdvaja saradnja sa roditeljima i društvenom sredinom. Ovim globalnim planom predvidjeno je i praćenje i evaluacija, kao i Plan predškolskog marketinga.</p>
<p>Ustanova je donela niz dokumenata koji regulišu ovu oblast: Poseban protokol za zaštitu dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u predškolskoj ustanovi, Plan rada Tima za zaštitu dece i Program zaštite dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja i svi zaposleni dužni su d se informišu o ovim dokumentima.</p>	<p>Definisani ciljevi ovih dokumenata, posebno „stvaranje i negovanje klime prihvatanja, tolerancije i uvažavanja“ i „promena kulturnih, društvenih normi, stereotipa i predrasuda koje podstiču nasilje“ osnova su za stvaranje inkluzivne klime koja doprinosi unapredjenju kvaliteta života i rada dece i odraslih u ovoj predškolskoj ustanovi.</p>	<p>U posebnoj tabeli konkretizovane su preventivne i interventne mere, opisani su i svrstani u grupe pojedini oblici nasiljnog ponašanja dece (po nivou, intenzitetu, stepenu rizika i posledica), akteri intervencije i mere zaštite. Međutim, nisu posebno precizirani oblici nasilnog ponašanja odraslih osoba prema deci i procedure za njihovo propoznavanje, dokazivanje i intervenciju.</p>
<p>Poseban protokol je dokument koji je namenjen vaspitačima, stručnim saradnicima, direktorima, nastavnom osoblju, roditeljima/starateljima i predstavnicima lokalne samouprave. U njemu su obrazložene mere prevencije i mere intervencije, definisane procedure u zaštiti dece i precizirane uloge svih aktera uključenih u život i rad vaspitno-obrazovne ustanove.</p>	<p>3.1.3. Analiza Godišnjeg plana rada za radnu 2015/2016. godinu Predškolske ustanove „Dragica Lalović“ iz Bele Palanke</p>	<p>U okviru opisa osnovne delatnosti Ustanove, navodi se, između ostalog i inkluzija dece iz osjetljivih grupa u redovne grupe, kao i vaspitno-obrazovni rad sa decom sa posebnim potrebama. Istočice se i da su u Ustanovi zabranjene sve vrste nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, kao i aktivnosti koje ugrožavaju, diskriminiraju ili izdvajaju pojedinačnu decu, odnosno grupu dece.</p>
<p>Program zaštite dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja</p>	<p>Godišnji plan rada ove predškolske ustanove počinje kratkom ocenom</p>	<p>Medju osnovnim problemima u ostvarivanju delatnosti, navode se kapaciteti vaspitno-obrazovnog osoblja za primenu Zakona o</p>

<p>osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja i Zakona o predškolskom vaspitanju i koordinacija i saradnja sa ustanovama, intitucijama i organima na nivou Opštine.</p>	<p>Uprkos tome što su u Ustanovi svesni uzroka smanjenog obima dece, ipak smatraju da bi obuhvat mogao biti veći, a kao glavni razlog neupisivanja dece navode nezaposlenost roditelja. Ukupna društveno – ekonomski situacija u ovom Opštini je nepovoljnija u odnosu na ostale dve posmatrane opštine.²⁰</p>	<p>proceni psihofizičkog zdravlja deteta izrađuje individualne planove podrške. Na teritoriji Opštine u četiri pripremne grupe upisano je ukupno 68-oro dece.</p>
<p>Očigledno je da u ovoj nerazvijenoj opštini, u kojoj zbog opadanja nataliteta i migracija mlađih opada broj dece, Ustanova ima problema sa sprovodenjem Zakona o maksimalnom broju zaposlenih u javnim preduzećima i ustanovama, jer se naglašava da treba sprovesti novu sistematizaciju rada, odnosno racionalizaciju radnih mesta, a navode se i problemi zaostalih neisplaćenih obaveza koji mogu da dovedu u pitanje kupovinu igračaka, didaktičkog materijala i ostalih neophodnih sredstava za rad i adaptaciju objekata i isturenihodeljenja. „Radni materijal za rad sa decom nabavljuju roditelji u saradnji sa ustanovom“. Planom unapredjenja materijalno-tehničkih sredstava navedene su potrebe za brojnim radovima na sanaciji eksterijera, objekata i enterijera, nabavka igračaka, didaktičkog materijala i stručne literature.</p>	<p>Pripremni predškolski program organizuje se od 2006/2007. godine za decu uzrasta od 5,5 do 6,5 godina i preduzimaju se mere da Predškolska ustanova obuhvati svu decu ovog uzrasta sa teritorije Opštine Bela Palanka, utoliko pre što od posmatrane školske godine deca mogu iz okolnih sela da se dovoze do ustanove, pošto su dobila mini-bus, kao donaciju Evropske unije.</p>	<p>Pripremni predškolski program ostvaruje se po modelu B u skladu sa Opštim osnovama, njime se doprinosi fizičkoj, emocionalnoj i intelektualnoj spremnosti dece za polazak u školu. Jedino u ovom planu se detaljnije preciziraju zadaci vaspitno-obrazovnog rada u pripremnom predškolskom periodu.</p> <p>„U godini pred polazak u školu, zadaci vaspitno-obrazovnog rada su:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Podsticanje osamostaljivanja deteta; • Pružanje podrške fizičkom razvoju; • Jačanje socio-emocionalne kompetencije; • Pružanje podrške saznajnom razvoju; • Negovanje radoznalosti; • Podsticanje kreativnosti i uvažavanje individualnosti“.
<p>Među zadacima Ustanove je i „realizacija pripremnog predškolskog programa“, kao i „potpuni obuhvat dece sa seoskog područja pripremnim predškolskim programom“.</p>	<p>Zaglavljeno je da ustanova upisuje svu decu pomenutog uzrasta, uključujući decu sa smetnjama u razvoju, u redovne vaspitno-obrazovne grupe u saradnji sa Interresornom komisijom, a po</p>	<p>²⁰ Zakon o regionalnom razvoju („Službeni glasnik RS“, br. 51/2009 i 30/2010), u cilju ujednačavanja teritorijalnog prosperiteta zemlje, prema stepenu društveno-ekonomski (ne)razvijenosti svrstava opštine u četiri grupe, u zavisnosti od toga koliko odstupaju od republičkog proseka. Prema ovoj podeli, opština Bela Palanka se nalazi u poslednjoj grupi, odnosno u kategoriji devastiranih područja, jer stepen njene razvijenosti iznosi manje od 50% republičkog proseka (http://www.olimpija.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=73&Itemid=15). Od opština koje su u našem fokusu, Bela Palanka je najrazvijenije područje. Knjaževac je u nešto povoljnijem položaju sa 60% republičkog proseka, a najrazvijenija je opština Prokuplje koja se nalazi u kategoriji opština čiji je stepen razvijenosti između 60 i 80 posto republičkog proseka.</p>

<p>Prema Programu inkluzivnog obrazovanja, planira se da se dugoročno unapredi rad sa decom sa smetnjama u razvoju, kao i sa decom iz marginalizovanih i osetljivih društvenih grupa, da se izjednači dostupnost obrazovanja za svu decu, bez diskriminacije i izdvajanja dece.</p>	<p>i osmišjavaju za decu sa smetnjama u razvoju kroz individualni obrazovni plan, organizuju se kroz igru sa ostalom decom.</p>	<p>Roditelji dece sa smetnjama u razvoju biće osnaženi pozitivnim iskustvom o mogućnostima razvoja njihovog deteta i njegovog uklapanja u grupu ostale dece, ovladavanje veštinama i znanjima koje će im omogućiti bolju podršku detetu i bolju pripremljenost deteta za polazak u školu. Pozitivni efekti očekuju se i kod roditelja dece bez razvojnih smetnji.</p>
<p>„Osnovni cilj ovog programa je podsticanje razvoja i integriranost dece sa smetnjama u razvoju u grupu vršnjaka bez razvojnih teškoća. Potrebe deteta su osnovni orijentir za adaptaciju programa namenjenih deci sa smetnjama u razvoju, a vaspitači i roditelji su aktivni partneri u tom procesu.“</p>	<p>Za uspeh ovog programa važna je saradnja, odnosno partnerski odnos sa roditeljima, jer su oni deo tima koji čine roditelj, vaspitač i stručni saradnik. Oni zajednički planiraju program aktivnosti deteta koje treba realizovati u vrtiću i kod kuće i kontinuirano prate efekte rada sa detetom i njegov napredak. To su stimulativni programi koji su prilagođeni potrebama deteta sa smetnjama u razvoju.</p>	<p>Postupci i procedure predviđeni odgovarajućom zakonskom regulativom navode se u ovom dokumentu.</p>
<p>Osnovni kriterijumi za izbor programa rada namenjenom svakom konkretnom detetu su potrebe deteta i razvijenost njegovih sposobnosti, a ovaj program podrazumeva pripremu kako samog deteta sa smetnjama u razvoju, tako i ostale dece, roditelja i vaspitača. Zapravo, ovaj program zahteva dodatnu pripremu i edukaciju vaspitača i partnerski odnos sa roditeljima.</p>	<p>Pozitivni efekti inkluzivnog obrazovanja treba da se ispolje kako kod deteta sa smetnjama u razvoju, tako i kod ostale dece u kolektivu.</p>	<p>Program zaštite dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja posebno se obrađuje i u ovom Godišnjem planu. Tim za zaštitu dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja koji se sastoji od sedam članova treba da omogući stvaranje uslova za siguran boravak dece, da obezbedi primenu Posebnog protokola i da kreira atmosferu koja je pogodna da razvoj dece, negovanje kulture ponašanja i uvažavanja ličnosti deteta, u kojoj se poštuju prava deteta i ne toleriše se nasilje. Tim razvija program zaštite, predlaže i pokreće preventivne mere, razvija procedure za intervencije i interveniše u slučajevima nasilja, povezuje ustanovu sa drugim</p>
<p>U jednu inkluzivnu grupu uključeno je maksimalno dvoje dece sa smetnjama u razvoju, a posebni stimulativni programi, koji se kreiraju</p>	<p>Detetu sa smetnjama u razvoju boravak u grupi vršnjaka omogućice bolju socijalizaciju i očuvanje i podsticanje njegovih razvojnih potencijala, komunikacijskih sposobnosti i dobrih higijenskih i radnih navika.</p> <p>Kod dece bez razvojnih smetnji razviće se empatija zasnovana na neposrednom ličnom iskustvu sa detetom koji ima razvojne smetnje i tolerancija na različitosti.</p>	<p>Prema Programu za vaspitače - Inkluzivna i interkulturna dimenzija predškolskog vaspitanja, Vršac, 2016. 25 </p>

relevantnim profesionalnim institucijama i prati profesionalni razvoj zaposlenih u ovoj oblasti.

U Razvojnom planu Ustanove jedan od dva ključna cilja je unapredjenje kvaliteta rada ustanove kroz poboljšanje medjuljudskih odnosa, razvoj profesionalizma i unapredjenje saradnje sa ustanovama iz socijalnog okruženja, čime se stvara povoljna klima za unapredjenje rada ustanove i afirmaciju inkluzivne kulture u zajednici. Naročito se ističe potreba za saradnjom kada je u pitanju smanjenje agresivnosti i jačanje tolerancije.

Kod definisanja preventivnih mera takođe se pominje podizanje opštег kvaliteta odnosa u ustanovi, a učestalo pominjanje indirektno ukazuje na potencijalno poremećene odnose u kolektivu.

Kada se govori o nasilju, zlostavljanju i zanemarivanju dece, ne definišu se posebni pojavnii oblici i uglavnom se ta pojava posmatra u sklopu prevencije agresivnosti kod same dece, što je svojevrsno ograničenje, jer je pojava mnogo složenija i podrazumeva da vaspitači budu adekvatno edukovani kada je u pitanju nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje dece od strane

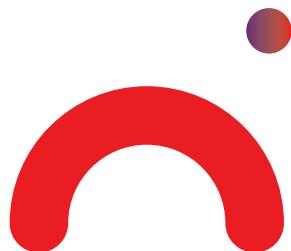
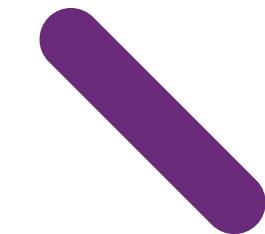
odrasle osobe, u vrtiću, porodici ili na nekom drugom mestu.

Posebno je definisan i Program socijalne zaštite dece, kojim se, izmedju ostalog, predviđa razvijanje saradnje između Ustanove i Centra za socijalni rad, preduzimanje mera i praćenje dece koja su u stanju potrebe za uslugama socijalnog rada i socijalne zaštite, utvrđivanje specifičnih pojedinačnih socijalnih potreba dece, ali i preventivni rad na zaštiti dece od nasilja, zanemarivanja i zlostavljanja, unapredjenje procesa adaptacije i socijalizacije.

Inkluzivni elementi Ustanove prepoznaju se i u brojnim posebnim programima koji uključuju saradnju sa porodicom na različitim nivoima, razvijene različite vidove podrške porodici, kao i programi negovanja jezika i kulture nacionalne manjine.

Godišnji plan kulturnih aktivnosti i javnih manifestacija kao nosioce realizacije navodi najčešće vaspitače, stručne saradnike škole, decu i roditelje, za razliku od druge dve posmatrane ustanove, kod kojih je saradnja mnogo razvijenija sa institucijama i organizacijama u neposrednom socijalnom okruženju.

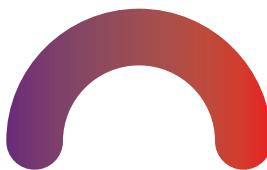
U okviru Plana stručnog usavršavanja direktora, za početak oktobra 2015. godine predviđen je prikaz sajta ove predškolske ustanove, ali je on još uvek nije dostupan, pa ostaje rezerva da li su i druge navedene aktivnosti realizovane.

3.2. PREDNOSTI I NEDOSTACI GODIŠNJIH PLANOVA

RADA PREMA MOGUĆNOSTIMA KOJE PRUŽA

INKLUZIVNO OBRAZOVANJE

Godišnji planovi rada sve tri posmatrane predškolske ustanove uskladjeni su sa relevantnim zakonima i pratećim propisima, a svojim sadržajem obuhvataju sve neophodne elemente delatnosti ovih vaspitno-obrazovnih institucija.

Uprkos tome što su koncipirani na različite načine, u skladu sa konkretnim potrebama, problemima i prioritetima, svi su u celini inkluzivnog karaktera. Očekivano, nekim dimenzijsama inkluzivnog obrazovanja i vaspitanja, iako su sve zastupljene, pojedine ustanove pridaju veći ili manji značaj u svojim planovima, što ne znači automatski da se takva situacija preslikava i u praksi.

Opređelili smo se da posmatramo sledeće inkluzivne dimenzije u planovima rada posmatranih ustanova:

- otvorenost prema lokalnoj zajednici,
- saradnja sa roditeljima,
- inkluzivno obrazovanje i vaspitanje,
- stručno usavršavanje vaspitača za bolju osposobljenost za inkluzivnu praksu,
- interkulturnala dimenzija inkluzivnog obrazovanja

3.2.1. Otvorenost prema lokalnoj zajednici

Inkluzivna dimenzija vaspitno-obrazovnih ustanova posebno se odnosi na uspostavljanje kvalitetne komunikacije i saradnje sa širom socijalnom sredinom. Treba imati u vidu da je inkluzivna obrazovno-vaspitna ustanova u stalnom procesu menjanja, usavršavanja i prilagodjavanja aktuelnim potrebama društva i neposrednog socijalnog okruženja s kojim je u permanentnoj interakciji. Svi društveni resursi lokalne zajednice treba da budu usmereni na unapredjenje obrazovanja i svesni njegovog značaja za napredak sredine u kojoj žive.

Interakcija predškolske ustanove sa pojedinim institucijama u lokalnoj zajednici nužna je i obavezna. To su zdravstvene ustanove, obrazovne ustanove, centri za socijalni rad, organi lokalne samouprave.	aktivnosti u kojima Ustanova učestvuje u životu zajednice, kao i zajednica u životu ustanove.	Jedno komparativno istraživanje sprovedeno u 10 zemalja Jugoistočne Evrope o uključenosti roditelja dece osnovnoškolskog uzrasta
Medjutim, važna je i saradnja sa svim drugim institucijama i organizacijama u lokalnoj sredini, pre svega sa kulturnim, gde uvek ima prostora za njeno razvijanje i unapredjenje.	Uvek treba imati na umu da inkluzija nije jedan prelomni trenutak u radu obrazovno-vaspitnih institucija, već je razvoj inkluzivne dimenzije kontinuirani proces promena i pronalaženja različitih oblika participacije kako dece i zaposlenih u predškolskoj ustanovi u životu zajednice, tako i različitih organizacija i institucija zajednice u životu obrazovne ustanove.	u aktivnosti škole je pokazalo ne samo da roditelji ne koriste sve mogućnosti učestvovanja u životu obrazovne ustanove, već ni ustanove ne prepoznaju roditelje kao značajne ljudske resurse, a gotovo da su isključeni iz donošenja odluka koje se tiču finansiranja ili upravljanja.
Uloga nevladinog sektora u oblasti obrazovanja poslednjih petnaestak godina je od izuzetnog značaja, kako na nivou osavremenjavanja i unapredjivanja ukupnog sistema, tako i u brojnim aktivnostima u vezi sa poboljšanjem usluga na lokalnom nivou, kao i materijalno-tehničkih uslova u kojima funkcionišu naše obrazovno – vaspitne institucije.	Ukoliko se više vaspitno–obrazovna institucija otvoriti prema društvu, utolikو će imati više podrške i biti u prilici da obezbedi bolje uslove rada i ostvari bolje rezultate.	Istraživanje je pokazalo da u životu obrazovne ustanove najmanje učestvuju roditelji romske dece. „Romi su više od ostalih roditelja isključeni iz školskog života, što znači da škole nisu svesne jednog od najefikasnijih mehanizama za prevazilaženje marginalizacije i ne koriste ga. Dakle, škola najređe poziva na učešće roditelje kojima je snažno partnerstvo sa njom
Prema priloženom Godišnjem planu rada, Predškolska ustanova „Bajka“ iz Knjaževca najotvorenija je i ima najraznovrsniju saradnju sa lokalnom sredinom, što je od izuzetnog značaja za sprovodjenje inkluzivno–obrazovne prakse. Rad ove Ustanove odvija se kroz bogatu i intenzivnu saradnju sa brojnim organizacijama i institucijama u lokalnoj sredini i kroz raznovrsne	Izuzetno važan segment rada svake, a naročito predškolske vaspitno–obrazovne ustanove je saradnja sa roditeljima, koji bi trebalo da budu permanentno prisutni u njenom životu i radu.	<p>Predlažemo da najveći broj aktivnosti koje predškolska ustanova organizuje i u kojima učestvuje budu realizovane u saradnji sa svim roditeljima, a naročito treba uključiti roditelje dece iz socijalno depriviranih sredina.</p>

²¹ Kovač Cerović, T. Vizek, V. I Paule, S. (2010). Komparativno istraživanje stavova roditelja Jugoistične Evrope. Ljubljana: University of Ljubljana, Faculty of Education, Center for Education Policy Studies.

<p>Takođe, treba napomenuti, a vaspitači u predškolskim ustanovama trebalo bi toga da budu svesni, da Romi, zbog otvorene ili prikrivene diskriminacije sa kojom se suočavaju, imaju otpor i osećaj nesigurnosti u kontaktu sa predstavnicima institucija, pa se tako povlače i ne saradjuju dovoljno. Na vaspitačima je da pronađu prikladne i adekvatne oblike saradnje i da svojim ponašanjem privole romske roditelje da aktivno učestvuju u obrazovanju svoje dece i životu kolektiva čiji je ono deo.</p> <p>Roditelji treba da saraduju i u aktivnostima ustanove vezanim za priredbe i ostale aktivnosti koje predškolska ustanova organizuje u saradnji sa institucijama i organizacijama u lokalnoj zajednici, a od posebnog je značaja da u ovim aktinostima učestvuju sva deca, bez forsiranja ili zapostavljanja pojedine dece i da sadržaji priredbi i izleta imaju interkulturnu dimenziju.</p>	<p>i sadržaj aktivnosti uskladjeni su sa potrebama i mogućnostima roditelja. Pored individualnih konsultacija prilagođenih radnom vremenu roditelja i aktuelnim problemima i potrebama, Savetovalište organizuje i edukativne programe posvećene savremenom roditeljstvu i problemima sa kojima se ono suočava.</p> <p>Savetovališta za roditelje trebalo bi da budu zastupljena u svim vaspitno-obrazovnim ustanovama, jer je kvalitetna saradnja na ovom nivou dobar osnov za buduću saradnju roditelja i škole.</p>	<p>materijalnim okolnostima, u socijalno i kulturno siromašnim i nestimulativnim uslovima kako za fizički, tako i za kognitivni razvoj. U našoj sredini u ovakvim uslovima odrasta veliki broj dece pripadnika romske nacionalne manjine.</p> <p>U svim analiziranim planovima prepoznaje se kompenzatorna uloga predškolskog vaspitanja i obrazovanja u prevazilaženju razlika medju decom, što je od izuzetnog značaja za decu iz marginalizovanih socijalnih grupa.</p>
<p>Predškolska ustanova „Neven“ iz Prokuplja prepoznala je potrebu roditelja za dodatnom savetodavnom podrškom, pa je pre dve godine osnovala Savetovalište za roditelja. U savetodavnom radu učestvuju vaspitači i stručni saradnici Ustanove, a dinamika rada</p>	<p>Svi elementi neophodni za funkcionisanje inkluzivnog obrazovanja i vaspitanja prisutni su u Godišnjim planovima rada posmatranih ustanova. U njima se posebno naglašava otvorenost ustanove prema deci sa smetnjama u razvoju, kao i uključivanje dece iz marginalizovanih i socijalno isključenih društvenih grupa, kao što je romska nacionalna zajednica.</p> <p>Deca iz socijalno depriviranih sredina, bez obzira na nacionalnu pripadnost, odrastaju u nepovoljnim</p>	<p>Za ovu decu od posebnog je značaja uključivanje u vrtiće na što ranijem uzrastu, da bi se što više ublažile posledice lišavanja, a posebno je važno da budu uključena i da redovno pohadjaju pripremni predškolski program. Deci iz osetljivih kategorija, u koje spadaju deca iz socijalno depriviranih sredina, omogućeno je da se upišu u prvi razred i kada na vreme nisu pohadjala pripremni predškolski program, što je ustupak koji dugoročno dovodi do nesnalaženja i brze obeshabrenosti deteta, pa prouzrokuje napuštenje osnovne škole pre njenog završetka.</p> <p>Predškolska ustanova „Neven“ iz Prokuplja razvila je izuzetno sadržajan program socijalnog</p>

rada i socijalne zaštite kojima se realizuje socijalno-zaštitna funkcija predškolske ustanove, jer je prepoznata njena potreba.

Karakteristika našeg vaspitno-obrazovnog sistema je da je on prvenstveno fokusiran na decu sa problemima u razvoju i na decu iz marginalizovanih društvenih grupa i u tom usmerenju se gubi značajna dimenzija inkluzivnog obrazovanja da se on zapravo ne ograničava na pojedine kategorije, već u svojoj suštini predstavlja razvijanje koncepta u kome svako lice koje se obrazuje u inkluzivnoj ustanovi može da dobije više od prosečnog obrazovanja, može da razvije svoje potencijale i zadovolji svoje specifične obrazovno-vaspitne potrebe. Kad je fokus na specifičnostima svakog deteta, onda se smanjuje pritisak na decu prema kojoj se primenjuju mere tzv. „pozitivne diskriminacije“.

U planovima se detaljno opisuju procedure vezane za individualni obrazovni plan, a nedovoljno se ističe, a prepostavljamo da se i u praksi nedovoljno primenjuje individualistički pristup svakom detetu.

„Inkluzivno obrazovanje se oslanja na prava i polazi od potreba, ali, pre svega na noviu obrazovne prakse, inkluzivno obrazovanja počiva na mogućnostima individualizovanog pristupa. Postavke da su *osnovne potrebe sve dece iste*, da je *dete sa posebnim potrebama pre svega dete i da je svako dete individualno biće*, kao i teorijski zasnovani stavovi i praktično potvrđena uverenja, da *sva deca mogu da uče i da sva deca najbolje uče u grupi vršnjaka*, tek sa individualizacijom pristupa dobijaju pravi smisao u obrazovnoj situaciji. Individualizacija pristupa podrazumeva usmerenost na dete i mogućnost praćenja promenljivih prioriteta deteta, jasne ciljeve i praćenje ishoda procesa učenja i, naravno, metodičku fleksibilnost kao deo nastavničke kompetencije“.²²

Treba imati u vidu da je Zakonom propisano da se individualni obrazovni plan može primeniti i na talentovanu, odnosno potencijalno darovitu decu, kako bi se na vreme uočili i prepoznali kapaciteti ove dece i poklonila im se odgovarajuća pažnja. Međutim, ni jedna od navedenih ustanova u svojim

planovima ne pominje potencijalno darovitu decu, već je fokus na deci sa smetnjama u razvoju i deci iz marginalizovanih društvenih grupa. Potencijalno darovita deca iz romske nacionalne zajednice su u posebno velikom riziku da se njihovi talenti ugase na samom početku, jer nema ko da ih primeti i podrži, stoga je uloga vaspitača i kasnije učitelja i nastavnika presudna za njihov dalji razvoj i ostvarivanje punih razvojnih potencijala.

Uloga pedagoškog asistenta je od izuzetnog značaja za uključivanje dece iz socijalno depriviranih sredina u obrazovno-vaspitne institucije, pružanje podrške deci, roditeljima i vaspitačima u radu, povezivanje roditelja i ustanove... Predškolske ustanove „Bajka“ iz Knjaževca i „Neven“ iz Prokuplja imaju pedagoškog asistenta, ali u Godišnjem planu nemaju razradjene aktivnosti vezane njegov rad.

²² Vodič za unapređivanje inkluzivne obrazovne prakse (2007). Beograd: Fond za otvoreno društvo, str. 32.

3.2.4. Stručno usavršavanje

vaspitača u oblasti

inkluzivnog obrazovanja

U sklopu stručnog usavršavanja vaspitača i medicinskih sestara – vaspitača treba posvetiti dodatnu pažnju edukativnim sadržajima vezanim za određenje samog sadržaja pojma zlostavljanja i zanemarivanja dece, kao i za upoznavanje sa različitim oblicima zlostavljanja i zanemarivanja dece.

Pošto se radi o izuzetno osetljivoj oblasti i pojavi koju nije lako dokazati, trebalo bi obučiti vaspitače pre sveta o tome šta sve spada u zlostavljanje i zanemarivanje deteta i koji su indikatori, signali, odnosno po kojim znacima se prepozna fizičko, emocionalno, seksualno zlostavljanje, odnosno eksploatacija i zanemarivanje deteta, tako da se prvenstveno deluje preventivno i, u slučaju da se nasilje dogodi, blagovremeno.

U tom smislu veoma je važna i saradnja sa roditeljima, i razgovori na temu poželjnih stilova vaspitanja dece, sa posebnim akcentom na razlikovanje *disciplinovanja*, koje podrazumeva učenje i pomaganje detetu da razvije prosudjivanje, samokontrolu, smisao za granice u

ponašanju i odnosima sa drugima ljudima, doživljaj ostvarenosti i samodovoljnosi i kažnjavanja, jer neki roditelji pod vaspitanjem zapravo podrazumevaju kažnjavanje.

Pored detaljnog upoznavanja sa pojedinim oblicima zlostavljanja i zanemarivanja dece, vaspitače bi trebalo informisati i sa uzrocima i posledicama zlostavljanja dece, a posebno sa faktorima koji doprinose zlostavljanju i zanemarivanju dece (karakteristike roditelja, socijalne i ekonomske karakteristike, karakteristike deteta, faktori rizika).

Kakav model zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja se primenjuje u našem obrazovnom sistemu, ko su sve partneri vaspitača/učitelja/nastavnika u tom procesu, na koji način bi on trebalo da se odvija, kakve su procedure izvan predškolske ustanove i kako razlikovati zlostavljanje i zanemarivanje deteta od slučajnog povredjivanja ili posledica različitih organskih oboljenja – to su pitanja na koja bi vaspitači trebalo da imaju jasan i nedvosmislen odgovor. Veliki broj nasilnih slučajeva u našem društvu, kao i indiferentnost prema žrtvama i nesposobnost adekvatne reakcije jednim delom

su posledica i nesnalaženja, upravo zbog nedovoljne informisanosti, osoba koje su u obrazovno-vaspitnom procesu u najблиžem i kontinuiranom kontaktu sa decom. Prema istraživanjima, jedna trećina dece žrtava nasilja u porodici i same postaju nasilnici, jer su takav model ponašanja usvojile tokom socijalizacije, pa se začarani krug samo nastavlja.

Smatramo da bi u duhu inkluzivnog obrazovanja, koji podrazumeva kontinuiranu edukaciju vaspitno-obrazovnog kadra i stalno prilagođavanje novonastalim potrebama i okolnostima, trebalo češće organizovani adekvatne edukativne seminare za vaspitače na ove teme.

Kada je u pitanju osnaživanje vaspitača za rad sa decom iz osetljivih društvenih grupa, njegov sadržaj trebalo bi da se odnosi i na bolje razumevanje mehanizama nastanka i održavanja društvenih stereotipa i predrasuda u porodici i društvu, jer su to sadržaji koji će im pomoći da porazmisle i o sopstvenim predrasudama i mehanizmima njihovog svesnog/nesvesnog prenošenja na decu.

Takođe bi trebalo obogatiti njihova znanja, koja se upravo veoma često zasnivaju na predrasudama, o uslovima života, problemima i karakteristikama kulture dece iz socijalno depriviranih sredina, među kojima posebno romske dece i napraviti razliku između kulture siromaštva, koja je svojevrsna strategija preživljavanja najsiromašnijih društvenih slojeva i autentične romske kulture, koja je sadržajno bogata i zanimljiva.

3.2.5. Interculturalna dimenzija inkluzivnog obrazovanja

Različitosti u vaspitno–obrazovnim ustanovama, bilo da su kulturne, jezičke, etničke, socijalne ili druge, treba smatrati vrednostima zajednice. Pojam „interculturalno“ se odnosi na uzajamnu zainteresovanost, prihvatanje i medjusobno poštovanje ljudi koji pripadaju različitim kulturnim grupama.

Prema Zakonu o predškolskom vaspitanju, u okviru predškolskog programa mogu da se realizuju posebni i specijalizovani programi, između ostalih i programi podrške porodici i programi negovanja jezika i kulture nacionalnih manjina. Kako su nepoznavanje i neinformisanost najveća prepreka u komunikaciji ljudi i otklanjanju stereotipa i predrasuda, dodatni predškolski sadržaji koji uključuju upoznavanje dece sa jezikom i kulturom pripadnika nacionalnih manjina koji su integralni deo njihovog druženog prostora od velikog su značaja za uspostavljanje dobre interkulturne atmosfere u vrtiću.

Na taj način se osnažuju deca pripadnici nacionalnih manjina, što je posebno važno za marginalizovane i segregisane nacionalne manjine, kao što je romska. S druge strane, takve aktivnosti pozitivno utiču na svu decu, jer predstavljaju dobru osnovu za izgradjivanje njihovih budućih interkulturnih kapaciteta. U ovim aktivnostima naročito je značajan doprinos pedagoškog asistenta, koji poznaje jezik i kulturu pripadnika nacionalne manjine, a uživa ugled i poverenje u ustanovi, medju roditeljima i u široj socijalnoj sredini.

Inkluzivno obrazovanje komplementarno je interkulturnom obrazovanju i interculturalizmu kao konceptu uzajamnog prožimanja različitosti u savremenom društvu. Odgovarajuća obrazovna praksa i atmosfera u ustanovi treba da doprinose interkulturnoj klimi u obrazovno–vaspitnoj ustanovi.

4 PRIMERI PRIPREMA AKTIVNOSTI U FUNKCIJI

INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA

4.1. Romski alfabet

Poštovani vaspitači, pred Vama je romski alfabet koji će Vam pomoći da pravilno izgovorate određene glasove romskog jezika, kao i da pravilno koristite romski jezik u pisanoj formi. Alfabet je u upotrebi od 2013. godine u Srbiji kada je usvojen kao standardna forma romskog jezika.

Aa

Vokal **a** može biti kratak i dug. Na primer kratak je u rečima: alav (ime), angro (jaje), gav (selo) i td. dok je dug u rečima kao na primer: angar (ugalj), džal (ide), rat (krv) i dr.

Bb

ne podleže promenama.

Cc

se javlja u malom broju romskih reči, u pisanom obliku ne podleže promenama.

Čč

ne podleže promenama. Javlja se u rečima čikat (čelo), čamb (koža), čaro (činija), čar (trava) i td.

Čh čh

aspirat, čita se i izgovara tako da se čuje h kao na primer: čhavo (sin), čhuri (nož), čhon (mesec) i td.

U pojedinim romskim dijalektima aspirat **čh** ispred vokala **a, i, u** menja se u **čh ili š**.

Na primer: čhavo (sin)

Čhavo-čhavo-šavo.

U pisanom obliku neophodno je u svim rečima zadržati izvorni aspirat **čh** koji se tako i piše.

Ćć

je rezultat glasovnih promena. Ćiral (sir) odnosno u pisanom obliku kiral.

Čh čh

je rezultat glasovnih promena. Čher (kuća) u pisanom obliku kher.

Dd

u pojedinim dijaktima ako se **d** nađe ispred vokala i, prelazi u **d** kao na primer: dives (dan)-dives. U pisanom obliku neophodno je zadržati glas **d**.

Đđ

je rezultat glasovnih promena. Sastavni je deo stranih reči u romskom jeziku.

Dž dž

u pojedinim romskim dijalektima izgovara se kao **d** ili **ž**. U pisanom obliku neophodno je zadržati izvorni glas **dž**.

Na primer: džanav (znam)

Džanav-žanav

Ee

vokal može biti kratak i dug. Kratak je na primer u rečima: deš (deset), beš! (sedi!), berš (godina) a dug u rečima: bero (čamac), kher (kuća) i td.

Ff

je stranog porekla. U pisanom obliku neophodno ga je zadržati kako zbog reči koje su se ustalile u romskom jeziku, tako i zbog upotrebe reči stranog porekla.

Gg

u pojedinim romskim dijalektima glas **g** ispred vokala i menja se u **d** ili **dž**.

Na primer: gili (pesma), giv (žito)

Gili-dili-džili, giv-điv

U pojedinim dijalektima glas **g** ispred vokala **e** menja se u **d**.

Na primer: gelem (otišao sam)

Gelem-đelem

U pisanom obliku neophodno je zadržati glas **g**.

Hh

je element aspirata, i rezultat glasovnih promena. Zastupljen je u malom broju reči, u pisanom obliku neophodno ga je zadržati.

Xx

grleni glas **x** jesteporeklobm iz stranih jezika, u pisanom obliku neophodno ga je zadržati.

Javlja se u rečima: xaing (bunar), xabe (jelo), xas (kašalj) i td. Izgovara se naglašeno.

li

vokal može biti kratak i dug. Kratak je na primer u rečima: ilo (srce), iv (sneg), šing (rog) i dr.

Dug je u rečima: kiral (sir), čikat (čelo) i dr.

Jj

ne podleže promenama.

Kk

u pojedinim romskim dijalektima, ispred vokala **i**, **e** na početku reči i u sredini reči prelazi u **č** ili **č**.

Na primer: kidel (brati), kerel (radi)

Kidel-ćidel

Kerel-ćerel

Takođe ima primera kada **k** prelazi u **čh** ili **čh** kao na primer makh (muva)-mačha (muve) i dr.

U pisanom obliku neophodno je zadržati izvorni glas **k**.

Kh kh

aspirat u pojedinim romskim dijalektima ispred vokala **i**, **e** prelazi u **čh** ili **čh**.

Na primer: khelel (igrati)

Khelel-ćhelel

Aspirat se može naći i na kraju reči kao što su: nakh (nos), phakh (krilo), dukh (bol), jakh (oko) i dr.

U pisanom obliku neophodno je zadržati izvorni aspirat **kh**.

Ll

ne podleže promeni kada je na početku reči i na kraju reči. Promene nastaju u sredini reči kada je pod uticajem jotovanja (stapanje sa glasom **j**) tada se **j** menja u **lj**. U pisanom obliku neophodno je zadržati glas **l**.

Lj lj

je странog porekla.

Reči kao što su balji (krmača), čiriklji (ptica), rovlji (štap) i dr. treba pisati digrafom **lj**.

Mm

ne podleže promenama. Nalazi se u svim pozicijama u reči. Mangro (hleb), dumo (rame), amal (drug) i dr.

Nn

Nalazi se u svim pozicijama u reči. Nakh (nos), naj (prst), bango (kriv), čang (koleno) i td. Promenama podleže jedino u oblicima plurala imenica ženskog roda čiji se osnovni oblik završava konsonantom **n**, tada prelazi u **nj**.

Na primer: phen (sestra), ran (grana)

Phen-phenja

Ran-ranja

U pisanim oblicima neophodno je prihvatići navedene promene. U svim ostalim slučajevima neophodno je zadržati konsonant **n**, a njegova promena piše se digrafom **nj**.

Nj nj

je rezultat glasovnih promena i reči stranog porekla.

Njamo (porodica), njuda (udica) i td.

Oo

Vokal može biti kratak ili dug. Kratak je na primer u rečima: doš (krivica), lon (so), mol (vino) a dug je u rečima: čor (lopoval), arno (jaje), kovlo (meko) i td.

Pp

ne podleže promenama. Pišom (buva), paj (voda), poski (džep), pendžerja (prozori) i td.

Ph ph

aspirat ne podleže promenama. Uvek se nalazi na početku reči.

Phabaj (jabuka), phral (brat), phal (daska), phuri (starica), phuv (zemlja) i td.

Rr

ne podleže promenama. Rig (strana), rat (krv), rijat (noć), res (cilj) i td.

Rr rr

u pojedinim romskim dijalektima izgovara se kao **x**.

Na primer: Rrom (čovek), rroj (kašika)

Rrom-xom

Rroj-xoj

U pisanim oblicima treba zadržati glas **rr**.

Ss

glas **s** prelazi u **c** kada imenica u pluralu instrumentalna dobije spoj -ns- (manušensa, u tom slučaju glas **s** prelazi u **c**, te će biti manušenca-sa ljudima). Sem navedene promene, neophodno je zadržati glas **s** u svim ostalim slučajevima.

Sasto (zdrav), sap (zmija), sigo (brzo), sasuj (svekrva) i td.

Šš

javlja se u svim pozicijama u reči. Neophodno ga je zadržati u pisanom obliku.

Šax (kupus), biš (dvadeset), maškar (sredina) i td.

Tt

u pojedinim romskim dijalektima glas **t** ispred vokala i prelazi u **c** ili **č**.

Na primer: tikno (mali), ratilo (smrklo se)

Tikno-cikno

Ratilo-račilo

U pisanom obliku neophodno je zadržati glas **t**.

Th th

u pojedinim romskim dijalektima ispred vokala **e** menja se u **čh**.

Na primer: Them (svet)

Them-ćhem

Ova forma je neprihvatljiva. U pisanom obliku neophodno je zadržati aspirat **th**.

Ovaj aspirat se ne može naći na kraju reči.

Thud (mleko), than (mesto), thagar (kralj), thejara (sutra) i td.

Uu

vokal može biti kratak ili dug. Kratak je u rečima: učo (visok), ruv (vuk), šut (sirće), a dug je u rečima: buti (posao), but (mnogo), dur (daleko) i td.

Vv

nije izložen promenama.

Yy

koristi se u rečima stranog porekla. U mnogim naučnim studijama glas **y** se koristio da bi označio glas koji je između **j** ili **i**.

Zz

javlja se u malom broju romskih reči. Neophodno je zadržati glas **z** u pisanom obliku.

Žž

zastupljen je u rečima stranog porekla ili je posledica promena glasa **dž** u **ž** što je karakteristično za pojedine dijalekte.

Na primer: džukhel (pas)

džukhel-žukhel

U pisanom obliku, glas **ž** treba koristiti samo u rečima stranog porekla.

4.2. O kulturi i običajima Roma

Poštovani vaspitači, u ovom delu Priručnika nalazi se pet priprema koje obuhvataju elemente romske kulture. Aktivnosti možete raditi sa decom predškolskog uzrasta koja ne znaju romski jezik. Isto tako, namenjen je i vaspitačima koji ne znaju romski jezik. Cilj ovih priprema jeste da deca kroz igru upoznaju romsku kulturu.

1. Tema: Istorija Roma

Cilj aktivnosti:

- Predstaviti deci jednu od legendi o seobi Roma
- Osporobiti decu da samostalno prepričaju legendu kroz igru

Sredstvo rada: pano ilustracija

Oblici rada: Frontalni, grupni

Metode rada: razgovor

Korelacija: likovno

Trajanje

Uvodni deo

Najava aktivnosti. Pitati decu da li znaju šta su legende ako znaju da navedu; ako ne znaju, najaviti legendu o seobi Roma.

5 minuta

Centralni deo

Izražajno pročitati legendu po mogućству uz neku instrumentalnu tihu muziku. Nakon pročitanog teksta napraviti dramsku pauzu a zatim postaviti pitanja:

- Zašto je Gan morala da napusti svoj dom?
- Zašto su Čen i Gan morali da napuste svoje carstvo?
- Da li su oni zaista bili u srodstvu?
- Zašto ih je prokleo vrač?
- Kojom kletvom ih je kaznio?
- Da li Romi zaista lutaju zbog te kletve ili zbog nečeg drugog?
- Da li je ovo bajka? Zašto je ovo legedna? i sl.

20 minuta

-Vaspitač postavlja pano na kojem je nacrtana legenda u slikama
1. slika kralj predaje bebu drugom kralju
2. slika Čen i Gan se igraju u kraljevstvu
3. slika borba u kraljevstvu gde gine kralj
4. slika zaljubljeni Čen i Gan
5. slika podeljeno carstvo zbog ljubavi Čena i Gan
6. slika Čen i Gan odlaze sa delom pristalica i napuštaju kraljevstvo
Vaspitač sa decom ponavlja legendu puštajući da deca sama kreiraju dijaloge u legendi.

Završni deo

Deca crtaju deo iz legende koji je ostavio utisak na njih.

10 minuta

Prilozi za realizaciju aktivnosti:

10 minuta

Prilog 1 Legenda o seobi Roma

Nekada davno, Romi su živeli preko reke Gang u moćnom carstvu. Jedan od careva je imao sina po imenu Čen (romski izraz za mindušu), kojeg je voleo iznad svega. U drugom carstvu Ind živeo je moćan car koji je imao čerku po imenu Gan. Car koji je imao čerku predložio je svom prijatelju caru kraj reke Gang da usvoji njegovu čerku, jer je slutio da će uskoro umreti i da će njegovo veliko carstvo propasti. Uskoro zatim, izbjije i veliki rat, te je devojčin otac poginuo u njemu. Kada su Čen i Gan stasali za brak, Čen je želeo da se oženi sa Gan ali, njegovi sunarodnici nisu hteli ni da čuju za to jer su verovali da su Čen i Gan brat i sestra. Oni koji su znali da oni nisu u krvnom srodstvu, odobravali su brak, međutim, oni koji nisu znali za dogovor između dva cara, nisu pristajali na rodoskrvnuče, verujući da će celo carstvo zadesiti nesreća zbog toga. Ne mogavši više da žive u neslozi, Čen i Gan napustiše carstvo sa delom naroda koji je odobravao njihov brak. Kada je Čen pošao na put, vrać ga je prokleo da hiljadu godina luta svetom, da nikada dva puta ne spava na jednom mestu i da nikada dva puta ne piće vodu sa istog izvora.

(D. Acković, Tradicionalna nematerijalna kulturna baština Roma,
Beograd 2012.)

Prilog 2

Pano u šest slika koji predstavlja legendu o seobi Roma.

1 slika | 2 slika | 3 slika | 4 slika | 5 slika | 6 slika

2. Tema: Religija Roma

Cilj aktivnosti:

1. Predstaviti deci romsku sveticu Bibiju
2. Osporobiti decu da vode razgovor o praznicima

Sredstvo rada: glina, flomasteri, vunica, krpice, varjača

Oblici rada: Frontalni, grupni

Metode rada: razgovor

Korelacije: likovno

Trajanje

Uvodni deo

Vaspitač pita decu koje sve praznike poznaju i koje verske praznike oni slave? Koji im je praznik najdraži, i zbog čega? Najava za romski praznik *Bibiju*

5 minuta

Centralni deo

Vaspitač izražajno čita legendu o *Bibiji*. Nakon toga postavlja pitanja:

- Kako je izgledala čudotvorna tetkica Bibija?
- Zašto niko nije htio da je primi na prenočište?
- Da li je neko ipak primio? Ko?
- Da li je tetkica Bibija skromna? Zašto tako mislite?
- Zašto je zovu čudotvorna?
- Kakva čuda čini?
- Zašto je Romi slave? i sl.

20 minuta

Završni deo

Podeliti deci glinu da sami izvajaju tetkicu *Bibiju* ili im podeliti varjače, vunicu i krpice da naprave Bibiju, a zatim napraviti izložbu radova.

30 minuta

Prilozi za realizaciju aktivnosti

30 minuta

Prilog 1. Legenda o tatkici Bibiji

U davna vremena pojavila se na zemlji opaka bolest čuma, koja je usmrtila mnogo decu i baš tada, došla je Bibija među ljudе sa svoja dva jagnjeta. Želeći da se skloni od hladnoće i kiše, kucala je na mnoga vrata, ali joj nije niko otvorio, a onda je u daljini videla na brežuljku izdvojene kućice i krenula je ka njima. Kućice su bile ukopane u zemlji, ali njoj to nije smetalo, te je zakucala na vrata i zamolila domaćina da prenoći. Domaćin je pustio u kuću u kojoj je bilo šestoro bolesne dece od čume (kuge). Soba je bila tesna, a sanduk za brašno u uglu sobe prazan, međutim, domaćin je ljubazno ponudio gošću hlebom za večeru. Sutradan, Bibija je pošla ka vratima, ali je domaćin začuđeno upita:

Kuda si pošla, još je hladno, ostani još malo, zagrej se', na to Bibija reče: Hvala ti dobri čoveče, ali ja moram da idem, jer ja sam tatkica Bibija, došla sam da vidim, živi li svet po božijim zavetima. Ovaj pomor koji po selu hoda od Boga je. Ti si me lepo primio i ugostio onim čime si imao i zato će tvoja deca ozdraviti, oni koji me nisu primili, njihova će deca pomreti. I reci svojim Romima da nikada ne oteraju putnika od svojih vrata, a svako ko ih zamoli za parče hleba da daju i poslednji komad. Vi to činite njima, a ja ću se brunuti o vašoj deci'."

(D. Acković, *An bibiako sastipe – U Bibijakino zdravlje*, Beograd 2010.)

3. Tema: Književnost Roma

Cilj aktivnosti:

- Predstaviti deci razbrajalicu na romskom jeziku
- Osposobiti decu da samostalno broje na romskom jeziku do deset

Sredstvo rada: stiropor

Oblici rada: Frontalni, grupni

Metode rada: razgovor, demonstracija, ilustracija

Korelacija: likovno

Trajanje

Uvodni deo

5 minuta

Vaspitač pita decu da li neko zna neku razbrajalicu i kada je koristi?

Da li znaju da broje do deset? Da li znaju da broje na romskom do deset?

Predstavlja deci razbrajalicu na romskom jeziku.

Centralni deo

30 minuta

Vaspitač izražajno čita razbrajalicu na romskom, zatim na srpskom jeziku. U zavisnosti od predznanja romskog jezika, vaspitač će pripremnu tako i realizovati. Vaspitač postavlja pitanja:

- Da li su upamtili šta je rekao broj jedan? A šta broj dva? i tako redom...
- Zatim vaspitač ponovo čita (govori) tekst ali ovog puta uz mimiku i gestove. Deca ponavljaju za vaspitačem.
- Zatim vaspitač iz kutije vadi izrezane brojeve od stiropora, po mogućству oslikane na primer 2 oka, 4 točka i td. i pokazuje deci dok ponavalja ređalicu. Mogu i deca vaditi iz kutije brojeve, a grupa da izgovori drugi deo ređalice.

Završni deo

5 minuta

Dete koje je najbolje naučilo ređalicu treba da je izrecituje, može i uz pomoć vaspitača.

Prilozi za realizaciju aktivnosti:

Prilog 1. Razbrajalica o brojevima

So si jekh?

Jekh san tu.

So si duj?

Će duj jakha mišto dikhen.

So si trin?

E čiriklji thaj duj phakora mišto furjan.

So si štar?

E štar rrote ka vurdon.

So si pandž?

E pandž naja mišto čeren buki.

So si šov?

Šov rakhle bax ando kher.

So si efta?

Efta rakhlja bibax ando kher.

So si ohto?

Ohto šonkorja po podo mišto ačhen.

So si inja?

Inja slanine po podo mišto ačhen.

So si deš?

E devleski vorba.

Šta je jedan?

Jedan si ti.

Šta je dva?

Tvoja dva oka dobro vide.

Šta je tri?

Ptica i njena dva krila dobro lete.

Šta je četiri?

Četiri točka na kolima.

Šta je pet?

Pet prstiju dobro rade.

Šta je šest?

Šest sinova su sreća u kući.
Šta je sedam?
Sedam kćeri su nesreća u kući.
Šta je osam?
Osam šunki na tavanu dobro stoji.
Šta je devet?
Devet slanina na tavanu dobro stoji.
Šta je deset?
Deset je božijih zapovesti.

(M. Aleksandrović, *Simboli romske usmene poezije – zastupljenost i značenje*, doktorska disertacija 2015.)

4. Tema: Muzika Roma

Cilj aktivnosti:

- Predstaviti deci romsku uspavanku
 - Ospozobiti decu da samostalno interpretiraju uspavanku
- Sredstvo rada: kartončići, sintisajzer
Oblici rada: Frontalni, grupni
Metode rada: razgovor, demonstracija, ilustracija
Korelacija: likovno, muzičko

Trajanje

Uvodni deo

5 minuta

Vaspitač postavlja pitanja deci:

Da li vam majka ili baka peva uspavanku pred spavanje? Koju?

Centralni deo

30 minuta

Vaspitač izražajno čita uspavanku prvo na romskom, pa na srpskom jeziku. U zavisnosti od grupe, vaspitač će odabrat verziju uspavanke.

Vaspitač postavlja pitanja:

-Da li se uspavanka peva ili govori tj. čita?

-Vaspitač pokazuje kartone na kojima je nacrtano sledeće:

1. slika kolevka sa bebom ispod šljive

2. slika pada kiša na kolevku

3. slika vetar duva i raznosi lišće po kolevcu

4. slika sunčevi zraci obasjavaju kolevku

5. slika koza kraj kolevke

i govori razgovetno i izražajno uspavanku, a deca ponavljaju.

Završni deo

10 minuta

Vaspitač daje zadatak deci da nacrtaju kako su doživeli aktivnost

Đurđevdan i šta je na njih ostavilo utisak i pušta pesmu Đurđevdan na romskom jeziku.

Prilozi za realizaciju aktivnosti:

Prilog 1. Đurđevdan - Erdelezi

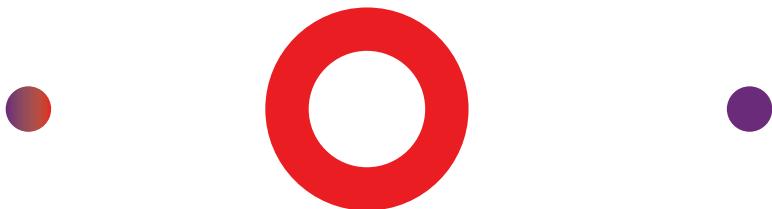
Za ovaj tako važan praznik za Rome, koji se slavi 6. maja, obavezno se temeljno očisti kuća. Neki Romi na dan Đurđevdana odlaze na izvor vode, gde vrše obredno umivanje, beru vrbove grančice, koje koriste za kićenje svojih kuća, kao i lekovite trave koje će kasnije iskoristiti za obredno umivanje, dok neki Romi beru koprivu i njome žare svoje ukućane dok su još u krevetu, rečima: "Zdrav i srećan bio i živahan kao kopriva, cele godine". Toga dana se kupuje jagnje koje mora biti belo (crno jagnje se smatra nesrećom), te se kolje ujutru na dan Đurđevdana. Kada domaćin dođe kući sa jagnjetom, kuća je već okićena vrbovim grančicama, simbolom zdravlja i plodnosti, a uveče se u posudi sa lekovitim travama stavi i crveno jaje da prenosi

ispod drveta u dvorištu ili ispod ruže. Na dan Đurđevdana, obavlja se ritualno umivanje vodom u kojoj su prenoćile lekovite trave i crveno jaje, a zatim se kolje jagnje. Pred ručak na trpezi se uvek postavi neparan broj tanjira (za mrtve) i u njega se stavi od svega po malo od pripremljene hrane koja je takođe namenjena dušama umrlih predaka. Đurđevdan traje sve dok se ne pojede jagnje. Postoji verovanje među Romima, da bi onog ko ne bi proslavio Đurđevdan, zadesila velika nesreća, te su se tako i oni najsiromašniji po svaku cenu trudili da obeleže ovaj praznik, verujući da će im Đurđevdan podariti sreću i blagostanje tokom cele godine.

(Aleksandrović, 2015: 25)

4.3. Naučimo romski jezik

Drugi deo Priručnika daje uvid u romsku književnost gde su prikazane pojedine književne vrste koje se mogu koristiti u radu sa decom predškolskog uzrasta. Književne vrste su date paralelno na srpskom i romskom jeziku što daje mogućnost vaspitaču ukoliko zna romski jezik da obradi sa decom predložen tekst. Drugi deo Priručnika omogućava vaspitaču da nauči elementarne pojmove iz romskog jezika i eventualno osmisli neke aktivnosti sa decom u kojima će ih naučiti pozdravljanje, na primer kako se kaže na romskom dobar dan? A na engleskom? italijanskom?...

Usmena književnost u vrtiću

Ređalice

Ređalice su takva vrsta dečjih govornih igara u okrilju usmene književnosti, za koju su karakteristične sledeće strukturne specifičnosti:

- siže i kompozicija ovih pesama zasnivaju se na kumulaciji, koja se javlja u vidu ulančavanja i višestrukog ponavljanja istih elemenata koji je grade;
 - sadržaj je beznačajan, ali postupkom nagomilavanja dobija hiperbolisane dimenzije, zbog čega u njima dominira humoristički efekat.
- Ponavljanja i uzročno-posledične

asocijacije pomoći kojih se uređuju nizanje elemenata u ovim pesmama, izuzetno okupiraju pažnju malih slušalaca, zbog čega su ređalice veoma popularna književna vrsta u predškolskim ustanovama. Romski jezik nije toliko bogat ovom književnom vrstom, ali bismo izdvojili jednu ređalicu, do koje smo došli usmenim putem:

So si jekh?

Jekh san tu.

So si duj?

Će duj jakha mišto dikhen.

So si trin?

E čiriklji thaj duj phakora mišto furjan.

So si štar?

E štar rrote ka vurdon.

So si pandž?

E pandž naja mišto čeren bući.	<i>Analiza dela:</i> Ova ređalica može da se interpretira uz pomoć očiglednih sredstava – serije slika ili aplikacija. Tako će vaspitač vizuelno predstaviti pojedine elemente u ređalici i njihov redosled. Na taj materijal će se deca oslanjati prilikom razgovora o ređalici i uočavanja osobenosti njene strukture. Razgovor o ovoj ređalici, koja se može interpretirati deci uzrasta od četiri do šest i po godina, može da teče ovako: <i>Koliko brojeva se pominje u pesmi? Koji su to brojevi?</i>	• Barjo pe čar, čarjo pe bar! Rasti na travi, pasi uz ogradu!
So si šov?		• Arakh e drakh tale khak thaj phag e jakh pe khak! Čušni grozd pod pazuh i skreni pogled na krilo!
Šov rakhle bax ando kher.		
So si efta?		• Naj san koro, le ko khoro thaj o koro dža korkoro! Nisi slep, uzmi ovaj krčag i narukvicu pa idi sam!
Efta rakhla bibax ando kher.		
So si ohto?		• Phir rua, xa rua; na phir rua, na xa rual! -Lutaj vuče, ješeš vuče; ne lutaš vuče, ne jedeš vuče!
Ohto šonkorja po podo mišto ačhen.		
So si inja?		
Inja slanine po podo mišto ačhen.		
So si deš?		
E devleskivorba.		
.....		
Šta je jedan?		
Jedan si ti.		
Šta je dva?		
Tvoja dva oka dobro vide.		
Šta je tri?		
Ptica i njena dva krila dobro lete.		
Šta je četiri?		
Četiri točka na kolima.	Brzalice²³	
Šta je pet?		
Pet prstiju dobro rade.	Brzalice, na romskom jeziku	
Šta je šest?	Siđarde svaturja, su govorni izrazi za vežbanje izgovaranja pojedinih glasova i reči. Zasnivaju se na zvukovnoj ili pojmovnoj igri glasova ili slogova koji se moraju izgovoriti brzo.	• basna je alegorijska simbolično-satirična priča, čiji su likovi uglavnom divlje i pitome šumske životinje, preko kojih se transponuje stvarnost na umetničku ravan;
Šest sinova su sreća u kući.		
Šta je sedam?		• čovek je glavni podtekst u basni, a životinje su, dakle, akteri koji asociraju na njegove ljudske, etičke i socijalne norme;
Sedam kćeri su nesreća u kući.		
Šta je osam?		
Osam šunki na tavanu dobro stoji.		
Šta je devet?		
Devet slanina na tavanu dobro stoji.	• Deli džilji e Đulasa, džan e džulja e džejasa! Otišla je pesma sa Đulom, odoše žene sa drugaricom!	• pored životinja u basnama se, ali ređe, pojavljuju biljke (hrast, ruža, bosiljak, ljubičica) koje takođe
Šta je deset?		
Deset je božijih zapovesti.		

Basna

Basna je po postanku izuzetno stara književna vrsta čija se struktorna obeležja nisu menjala od Ezopa do današnjih vremena:

- basna je alegorijska simbolično-satirična priča, čiji su likovi uglavnom divlje i pitome šumske životinje, preko kojih se transponuje stvarnost na umetničku ravan;

- čovek je glavni podtekst u basni, a životinje su, dakle, akteri koji asociraju na njegove ljudske, etičke i socijalne norme;

²³ R. Ilić, Romi kroz vreme, Romski informativni centar, Kragujevac, 2009, 126.

<p>simbolizuju neke osobine bliske ljudskim karakterima;</p> <ul style="list-style-type: none"> • sastoji se iz fabule i implicitno ili eksplisitno date pouke, odnosno naravoučenja; • basna je kratka, jednoepizodična ili dvoepizodična priča; • ima dramska obeležja: kompoziciju (ekspozicija, zaplet, kulminacija i rasplet), sukob dva načela, kratke dijaloške forme i slično. <p>Basna privlači decu predškolskog uzrasta jer se zasniva na animističkom i animalističkom pogledu na svet i u personifikovanom obliku prikazuje pojave žive i nežive prirode. Životni likovi i scene, jednostavna i kratka fabula, komičan ton – sve su to, takođe, obeležja basne koja je čine izuzetno zanimljivim štivom za male slušaoce. Basna je bliska poslovici po svome saopštenju i poenti. Međutim, u poslovici pouka vodi poreklo iz opštenarodnog životnog iskustva koje se čuva kao zaveštanje i ona je data kao apstraktna formulacija. U basni pouka proističe iz određenih slučaja iz prirode, ili se može izvući iz situacija koje su opisane u tekstu. Dakle, u basni se</p>	<p>moralno načelo objašnjava putem inscenacije. Najčešći su primjeri basni u kojima se do naravoučenja dolazi preko pouke koja je data u obliku ispričanog primera. Ova karakteristika navodi decu na razmišljanje i traženje sličnih primera kojima će potkrepliti svoja moralna rasuđivanja. Pouku basne je poželjno povezati poznatom poslovicom i objasniti njenog značenje.</p> <p>Deca predškolskog uzrasta nisu u stanju da shvate alegorijsko značenje basne. Ona nisu sposobna da u vezi sa likovima u basni govore o paralelnom toku misli i da transponuju činjenice iz stvarnosti na umetničku ravan. Zbog toga deca shvataju basnu kao priču o životinjama. Ipak, deca predškolskog uzrasta su u stanju da životno iskustvo koje se nudi kroz fabulu i naravoučenje basne povežu sa svojim skromnim životnim iskustvom i izvesnim tipičnim situacijama, doživljajima i problemima iz svoga života.</p> <p>Kao polazište za interpretaciju basne u predškolskim ustanovama uzimaju se sledeći elementi: fabula, likovi, pouka i u vezi sa tim doživljaj smešnog, šaljivog, pa čak i podrugljivog. Najpre se analiziraju fabula i likovi, a</p>	<p>zatim se, u zavisnosti od dečjeg socijalnog i emocionalnog iskustva, izvodi pouka. Karakteristike likova u basni deca otkrivaju pomoću njihovih postupaka i govora. Ona takođe rasuđuju o moralnoj dimenziji likova i pokušavaju da vrednuju njihovo ponašanje. Basne donose čitav milje karakterističnih osobina (vuk – krvožedstvo, lisica – lukavstvo, zec – plašljivost, cvrčak – raspevanost, jagnje – nežnost, magarac – glupost). Preko analize, odnosno tumačenja postupaka likova i njihove etičke procene, deca će uspeti da shvate i izdvoje pouku basne.</p> <p>LAVO THAJ RUV²⁴</p> <p>Pašo varesavo voš trailas jekh purano lavo. Boldelas pes vo angle rjat bokhalo kaj po soro des rodelas xabe pala peste, thaj sar khanč či arakhla, ačhilo angla xiv thaj ažućarda te kaj džuvdimata perel andre te astarel les, thaj te bokhalo čaljarel pes. Andegdata, angle phuvjaski xiv, areslo ruv savo kote trailas, savo riknimasa mothoda:</p>
--	--	---

²⁴ Basnu su preveli studenti sa katedre na romskom jeziku, sa Visoke škole strukovnih studija za vaspitače Mihailo Palov u Vršcu.

-Hivja, hivjorije, sar bistardan palo amaro dino alav. Kana me irisarav man trubuv te avrjal akharav tut, a tu san undžili te boldes mande sastarimasko alav, thaj te akhares man te dav andre. Sar ađes či akhardan man, me arakhava aver phuvjaski xiv savi majlačhe inćarela dino alav!

Sar ašunda gadala alava, lavo lija te gindil ande peste:

-Gadaja xiv, vazda sastarel leske kana vo irisarelpe. No ađes phuvjaski hiv darajli mandar thaj godolastar ačhel. No ake, me sastarava leske, vo gindila kaj godova akhareles phuvjaski hiv, dela andre, thaj kana vo avela, ake mande xabe.

Lavo čerda khajda sar gindisarda, no lesko krlo sas kasavo zuralo, kaj leske riknimatar darajle se aver vošeske džuvdimate. Ruv pindžarda kaj si andre lavo thaj našlotar godole thanestar.

.....

LAV I VUK

Nedaleko od jedne šume živeo stari lav, toliko star da je teškom mukom nalazio za sebe plen. Vraćao se on jedne večeri pregladneo iz potrage za hranom, pa stigao pred jednu pećinu i odlučio da se zavuče

unutra ne bi li sačekao da uđe neka životinja. Najednom se pred pećinom pojavi njen stanovnik – vuk, pa povika:

- O pećino, pećinice zar si zaboravila za naš dogovor: kad se ja vraćam, treba da te spolja pozovem, a ti si dužna da me pozdraviš i pozoveš unutra. Pošto me danas ne pozivaš, ja ću potražiti drugu pećinu koja će bolje od tebe poštovati dogovor!

Čuvši ove reči, lav pomisli:

- Ova pećina ga uvek pozdravlja kad se vraća. Može biti da se danas uplašila moga prisustva pa zato čuti. Nego, da mu se odazovem, on će pomisliti da ga to pećina zove pa će ući unutra, a ja ću tako doći do hrane.

Lav učini kako je namislio, ali mu je glas tako gromko odjeknuo da su se poplašile i sve druge šumske životinje. Vuk shvati ko je unutra te pobeže sa onog mesta.

Analiza dela: U ovoj priči o životinjama u najboljem mogućem vidu ostvarene su sve karakteristike žanra koji smo prethodno opisali: priča je realistična, nema naglašene poruke, ima dramatične scene i mogu se naslutiti karakterne osobine ljudi koji su lukavi i

snalažljivi (kao stari lav) i pažljivi i mudri (kao vuk). Poruka je implicitno data – prečutno, neizrečeno i može se naslutiti samo kroz dati sadržaj ili dijalog likova. Ovu priču o životinjama vaspitači mogu interpretirati i tumačiti sa decom na starijem i pripremnom predškolskom uzrastu, tačnije deci na uzrastu od pet do šest i po godina. Važno je da se pažljivo protumače svi postupci likova i njihov tok razmišljanja i time iskoristi idejno-etički smisao priče. Deci će se pomoći sledećih pitanja usmeriti pažnja na likove i njihove postupke: *Ko se pojavljuje u ovoj priči? Čega se doseđe stari lav? Šta biste poručili starom lavu? Zašto je lav pomislio da bi mogao da prevari vuka? Kakav je stari lav? Kakav je vuk u ovoj priči?*

Veoma je važno da ne postavljamo opšta pitanja tipa: *Koja je poruka ove priče? Koja je ideja ove priče?*, jer će deci biti teško da na njih odgovore. Zato je dobro postaviti jasno i koncizno pitanje: *Šta smo naučili od lava i vuka iz ove priče?*

Ova priča se može dramatizovati: može se izvesti stono pozorište – postavlja se scena na stolu, pripreme se dve lutke (fabričke ili od kartona) i izvodi se radnja priče uz promenu boje glasa.

Zagonetke

Specifična obeležja po kojima se izdvajaju zagonetke kao posebna književna vrsta jesu:

- kratke izreke koje se upotrebljavaju kao misaono-govorna igra, koja zahteva oštro zapažanje, pronicljivost i duh;
-
- misao, predmet, radnja i biće se u zagonetkama prikazuje posredno, najčešće u vidu metafore;
-
- proces zagonetanja ima dva dela: zagonetku i odgonetku: do odgonetke se dolazi putem različitih analogija po složenosti, suprotnosti, funkciji i slično.

Pojam koji čini odgonetku mora deci biti dobro poznat, kako bi ona mogla rešavati zagonetku. Deci moraju biti poznate pojedinosti koje ulaze u sastav pojma koji se zagoneta, da bi operacija uspostavljanja paralelnih slika, na kojima počiva metafora, mogla da se odvija. Rešavanje zagonetki je u direktnoj vezi sa razvojem mišljenja deteta predškolskog uzrasta i njegovom sposobnošću da klasifikuje, analizira, izvodi sintezu i slično.

Deci se rešavanje zagonetki olakšava prethodnim pokazivanjem predmeta ili slike, pomoću kojih se pojmovi, koji će se kasnije zagonetati, detaljno razlažu i tumače, i upoređuju sa nekim drugim koji su im po određenom svojstvu slični. Zagonetke možemo da grupišemo po temi: o životinjama, cveću, godišnjim dobima, delovima čovekovog tela, prirodnim pojавama i slično. Dobro je da se vaspitač opredeli za jednu tematsku grupu zagonetki, jer tako može u doživljajno-saznajnoj motivaciji (motivacionom razgovoru, emocionalno-intelektualnoj pripremi), prilikom korišćenja ilustrativnog materijala, lakše moći da uputi njihova zapažanja i razmišljanja u potrebnom smeru.

Za dete je jedan od važnih učinaka zagonetanja otkrivanje čudesnog u svetu običnih stvari i uobičajenog porekta među pojavama. Taj trenutak otkrovenja podrazumeva smisao za izoštreno, a to ponekad znači i humorno viđenje.

Zagonetke su najviše vezane za gorovne aktivnosti i doprinose razvoju govora. Pored toga što bogate rečnik novim rečima, slikovitim izrazima, sintagmama i načinima govorenja, zagonetke unapređuju sposobnost opisivanja. Sa decom se razgovara o tome šta im se u pojedinoj zagonetki dopalo i šta su zapamtila, šta im je bilo nerazumljivo od reči i poređenja, kako je poređenje izvršeno i na osnovu koje logike, koje reči su upotrebljene i za koju svrhu, kako ih je sve moguće shvatiti i slično. Zagonetke se uglavnom koriste u sklopu neke aktivnosti ili na kraju aktivnosti.

A. Zagonetke o prirodnim pojavama²⁵

Po milaj prastes dur lestar
po ivend prastes lese.
(Kham)

Leti bežiš od njega,
zimi trčiš ka njemu.
(Sunce)

Dad naj les, dej naj les,
a bijandol sa jekh detharin.
(Kham)

Oca nema, majku nema,
a rađa se svakog jutra.
(Sunce)

Phabol a naj tato.
(Čhonut)

Svetli, a nije vruće.
(Mesec)

Upre po paj džal,
a naštik te čindol.
(Čhonut)

Preko vode ide,
a ne pokvasi se.
(Mesec)

Jekh rolna kotoreski
sasti phuv učharel.
(Upralin)

Jedna rolna platna,
celu zemlju pokri.
(Nebo)

Čhudel manušeške
stađi šorestar,
a či dičhel pes.
(Balval)

Skine čoveku
kapu sa glave,
a ne vidi se.
(Vetar)

Savore ašunen man,
a khonik či dičhel man.
(Šemšeko)

Svako me čuje,
niko me ne vidi.
(Grmljavina)

Naj les kana, a sa ašunel.
Naj les muj, a vakerel.
(Eho)

Nema uši, a sve čuje.
Nema usta dovikuje.
(Eho)

²⁵ Zagonetke su preveli sa srpskog jezika na romski jezik studenti Ivan Demirović i Katarina Ibrić.

Kalesa pašljilan,
parnesa uštilan.
(*Angluno iv*)

Sa crnim si legao,
a sa belim ustao.
(*Prvi sneg*)

Parno džučhel po kher pašljol.
(*Iv*)

Beo pas na kući leži.
(*Sneg*)

Butivar perel, nisar či merel.
(*Iv*)

Često pada, nikad ne nastrada.
(*Sneg*)

Lestari trajis, a ni xas les,
ni pajes les.
(*Aeri*)

Od njega živiš, a niti ga jedeš,
niti ga piješ.
(*Vazduh*)

Savore pravarel,
a von prnenca pe late uštaven.
(*Phuv*)

Svima hranu daje,
a nogama je svi gaze.
(*Zemlja*)

Duj pheja ande paj dikhen,
a nisar te arakhen pes.
(*Uzal-pajeski phu*)

Dve sestre u vodu gledaju,
i nikad se ne sastaju.
(*Obale*)

Phaka naj la, a furjol.
(*Vrjama*)

Krilna nema, a leti.
(*Vreme*)

Sa ažućarel thaj ačhel džudi.
(*Vrjama*)

Sve dočeka i preživi.
(*Vreme*)

Ande jekh kaš
dešuduj čiriklja.
(*Berš thaj čhona*)

U jednom grmu
dvanaest ptica.
(*Godina i meseci*)

Phuro thaj phuri
vo parno thaj bućarno
voj kali thaj bi bućarni.
(*Đes thaj rijat*)

Starac i baka
on beo i vredan
ona crna i lenja.
(*Dan i noć*)

Efta phrala
po milaj barjon,
po ivend ciknjon.
(*Đesa*)

Sedmorica braće
leti rastu,
zimi se smanjuju.
(*Dani*)

.....

Dešuduj phrala,
po milaj
jekh avres naštik aresen.
(*Čhona*)

Dvanaestoro braće,
leti,
jedan drugog stići ne može.
(*Meseci*)

.....

Bičhalda tagarno tagarnaće
dešuduj phabaja,
ande sa jekh pe štar luluda.
(*Čhona thaj beršeske kotora*)

Poslao car carici
dvanaest jabuka,
u svakoj po četiri cveta.
(*Meseci i godišnja doba*)

Napomena: Ove zagonetke o prirodnim pojavama je poželjno interpretirati na uzrastu od četiri do šest i po godina, jer im je sadržaj malo složeniji i prožet metaforama.

B. Zagonetke o biljkama

Phenen kaj sem luludi,
mangel man sasto, them,
ande vangla aračhen man,
ama pusavav len,
kana den man paj.
(*Pusavno*)

Kažu da sam cvet,
voli me sav svet,
u posudi me uzugajaju,
iako ih bodem,
kad mi vode daju.
(*Kaktus*)

.....

Ande saksija bajrovav,
varekana putrav man sar luludin.
Ama i kana čerav man barikano
me majbut pe kanzavuri anav.
(*Pusavno*)

U saksiji rastem,
kad tad procvetam.
Al' i kad cvetom se dičim
na ježa ja više ličim.
(*Kaktus*)

Thagar ande kher ačhel, a leski čhor, inkljet andar o kher. <i>(Bobo)</i>	Gospodar u kući stoji, a brada mu, izvan kuće. <i>(Klip kukuruza)</i>
Pe umalin pheja galbene jakha, parne cincane. <i>(Titrica)</i>	Na livadi sestrice zlatne oči, bele trepavice. <i>(Kamilica)</i>
Lolo, cikno, sajekh dromesa bandarel. <i>(Makoj)</i>	Crveno, malo, svakog sa puta skreće. <i>(Jagoda)</i>
Bi jagatar phabarel. <i>(Ciknida)</i>	Bez vatre opeče. <i>(Kopriva)</i>
Sasto des xoljariko, po mismeri thaj po rijat, sar e jag but droma, mangel lačhe te phabarel. <i>(Ciknida)</i>	Celoga je dana ljuta, i u podne i uveče, kao vatra više puta hoće dobro da opeče. <i>(Kopriva)</i>
Mustakengo manuš sasto milaj, bi zabunesko či džal. Pe tomna vo randel pes, a kana phurdel zurali balval, ande ambaro vo nango sovel. <i>(Bobo)</i>	Brkat čiča celog leta, bez kaputa nikad nije. U jesen se on obrije, a kad dune zla mećava, u ambaru go on spava. <i>(Kukuruz)</i>
Kotor pe kotor: ni suvesa pusado, ni thavesa suvado. <i>(Šax)</i>	Krpa na krpnu: ni iglom bodeno, ni koncem šiveno. <i>(Kupus)</i>

Gugli thaj loli,
laki stadi zeleno si.
(Arbuzo)

Slatka je i crvena,
kabanica joj zelena.
(Lubenica)

Barilo sar angro,
cikno: khasavo.
Čhudelestarlesko,
patozelenosasto.
Phagleskekokala
thajha les šukar.
(Akhor)

Sazrelo jajoliko,
maleno: ovoliko.
Skinimucelo,
zeleno odelo.
Razbimukosti
pa se lepo gosti.
(Orah)

Jekhes dades si
milja čhave:
sajekheste stadi činel,
a peske naštik.
(Hrastesko kaš thaj žiro)

Jedan otac ima
hiljadu sinova:
svakom kapi kupi,
a sebi ne može.
(Hrast i žir)

Napomena: Ove zagonetke o biljkama je poželjno interpretirati takođe na uzrastu od četiri do šest i po godina, jer im je sadržaj malo složeniji, ali je razumljiviji deci od sadržaja zagonetki o prirodnim pojавama.

C. Zagonetke o životinjama

Man po hari ka aračhen,
pe luludin me ačhav.
Phenen kaj sem
maj bahtali,
pišom po them.
Phaka si man saste lole,
thaj pherde kotorencia.
Po hari, po hari phenen,
so sem me...
(Bubamara)

Mene čete lako naći,
uvek sam na cvetu.
Kažu da sam
najsrećnija,
bubica na svetu.
Krila su mi sva crvena,
i puna su šara.
Pogađajte brzo, deco,
ja sam...
(Bubamara)

Bi prnengo džal,
bi dandengo xal.

(Sap)

Bez nogu ide,
bez zuba jede.
(Zmija)

Kas me čumidav,
dumut,
či bistrel man.

(Sap)

Koga ja poljubim,
dugo me,
pamti.
(Zmija)

Lunge kana,
cikni porri,
sa phenen mange,
kaj sem šukar.

(Šošoj)

Duge uši,
kratak rep,
svi mi kažu,
da sam lep.
(Zec)

Parno mantili či indarel,
a savorenđe rat pijel.
(Komarco)

Beli mantil ne nosi,
ali svakom krv vadi.
(Komarac)

Bokhali riknil,
bibokhali čambel,
cikne čhavorenđe,
thud ka del.

(Gurumnji)

Gladna viče,
sita žvaće,
maloj deci,
mleka daće.
(Krava)

Ande xiv mungri,
me sasto des pašljov,
e rijaćava rodav te xav,
thaj katar e muca me našav.
(Kermuso)

U rupici svojoj,
po ceo dan ležim,
noću tražim hranu,
i od mačke bežim.
(Miš)

Suvja si man,
ama či džanav te suvav,
mungro nav sigo pindžareja.
(Kanzavuri)

Igle imam,
ali ne znam šiti,
ime ćeš moje lako pogoditi.
(Jež)

Napomena: Zagonetke o životinjama su bliske deci i sadržaj im je jasan. Zato ih vaspitači slobodno mogu interpretirati na uzrast od tri do šest i po godina.

D. Zagonetke o hrani

So majbut čiraves les,

vo si majzuralo.

(Angro)

Što ga duže kuvaš,

ono je sve tvrde.

(Jaje)

E. Zagonetke o zanimanjima

Si les parni stadi,

thaj parne gada,

po astali bičhalel,

majšužo čiravipe.

(Mangrari)

Ima belu kapu,

i belo odelo,

a na stolu šalje,

najvažnije jelo.

(Pekar)

F. Misaone zagonetke

Či čiravel pes,
či pećel pes,
ama pale si majguglo
katar sa kolakura po them.
(Čumidipe)

Ne kuva se,
Ne peče se,
Ali je opet slade
Od svih kolača na svetu.
(Poljubac)

Bajke

Bajku kao književni žanr definišu sledeći bitniji elementi umetničke strukture:

- čudesni svet koji se prepliće i stapa sa stvarnošću;
-
- likovi koji su predstavljeni jednostavno, staticno, ekstremno, po kontrastu, bez unutrašnjeg psihološkog razvoja;

• fabula koja se pravolinjski razvija i sastoji se iz niza povezanih događaja koji grade čvrstu celinu bajke;

• apstraktni stil, koji karakteriše: odsustvo opisa likova, umetničkog prostora i vremena, jednodimenzionalnost sveta koji se prikazuje bez distance između ovog i onog sveta i sl.;

• stilsko-kompozicione specifičnosti koje se ostvaruju ponavljanjima, načelom trojstva, gradacijom, hiperbolom, personifikacijom i sl.

• idejni svet sa optimističkom irealnom slikom života, koja je bliska dečjoj predstavi o svetu kao nečem radosnom i čudesnom.

Trin balorre²⁶

Sas varekana trin balorre. Duj balorre sas amal save mangenas te khelen, asan, gilaben.
Aj o trito balorro phenelas lenge „Majfeder aviljasas te keren tumenge kher kaj šaj garadon katar o bokhalo ruv, aj tumen numa khelen tumenge soro djes”. Thaj vo kerda peske jekh šukar barruno kher. O jekto balorro dikhlja sar kova kerelas thaj vi vo kerda peske kher numa katar o khas. Kana o ruv diklja kodova kher katar o khas, vo gelja kote thaj phurda les. Sar o ruv phurda lesko kher, khajda o jekto balorro sigo našla kaj pesko amal o dujto balorro. Les sas kher katar e kašta. Gadava kher sas majzuralo katar o kher katar e khas numa o ruv phurda majzurales, thaj phurda vi kava kher. E duj balorre sugo našle ke trito phral thaj teljarde te riknin: „ Muk amen andre phrala, o ruv phurda amare khera thaj naj amen kaj te garadivas!”. O trito balorro mukla len andre aj o ruv sigo areslo anglav vudar thaj phenda lenge: „Muk man andre baleja kaj vi tiro kher me phurdava!”. Phenel o trito balorro: „Deba de, phurrde te dikhav kazom šaj zurales te phurdes!”. Holjariko

ruv, purdel jekh data, phurdel dujto data, numa o kher či pela. A thoska, gelo opre po kher te šaj del andre andav košo. Balorro godova ašunda, thaj dija jag o šporeti. Kerda bari jag, aj o ruv pela ande jag thaj phabilo. Thaj lem o kokalo thaj phaglem tiro čang.

.....

Tri praseta

Bila jednom tri praseta. Dva praseta su bila veseli drugari, koji su voleli pesmu i igru. Treće im je često govorilo: "Bolje bi bilo da sazidate neku kućicu u kojoj biste bili sigurni od ljutog vuka, umesto što se igrate po ceo dan". I ono je sazidalo za sebe lepu kamenu kućicu. Prvo prase je tada reklo: "Pa dobro", i napravilo kućicu od slame. Ali, vuk je došao i počeo da duva i napsletku oduvao celu kućicu. Tada je prvo prase otrčalo, što je brže moglo, drugom bratu, koji je sagradio kućicu od drveta. Međutim, vuk je stigao za njim i opet počeo da duva što je mogao jače. Oduvao je, razume se, opet celu kućicu.

"inače ču i tvoju kućicu oduvati". "Pokušaj sam! "odgovorilo mu je prase. I vuk je duvao i duvao, ali kućica nije pala. Onda se popeo na krov i pokušao da uđe u kuću kroz dimnjak. Ali treće prase ga je čulo i zapalilo veliku vatru na ognjištu. Vuk je propao kroz dimnjak pravo u vatru i izgoreo.

Analiza:

Bajku možete analizirati primenom fokalizacije kako biste podstakli decu da kritički razmišljaju, da razviju komunikativne veštine, da pričaju priču iz ugla drugih aktera iz priče, da razviju sposobnost za pričanjem pred većim broje dece i dr. Podelite decu u četiri grupe. Svaka grupa će preuzeti ulogu jednog lika iz bajke. Svaku scenu prepričava neko drugo dete, koje preuzima ulogu jednog od prasića i tada iskazuje svoje emocije: kako se oseća, zašto nije sagradio kućicu od čvrstog materijala, kako se setio na nadmudri vuka i sl. Na kraju aktivnosti predložiti deci na nacrtaju kako su doživela bajku.

Umetnička romska književnost u vrtiću

Dva praseta su onda otrčala kući trećeg brata. "Pusti nas unutra! Vuk nam je oduvao kućice i sad nam je za petama", zakukala su braća. Brat ih je uveo u kuću, a ubrzo se pojавio i vuk. "Pusti me unutra", viknuo je,

Umetnička, odnosno pisana književnost, za razliku od usmene, sastoji se od književno-

²⁶ Bajku je preveo sa srpskog jezika na romski jezik student Dejan Jovanović.

umetničkih dela koja su stvorili poznati stvaraoci. Umetničku književnost odlikuje: slikovitost, emocionalnost, figurativnost, živopisnost, idejnost, jasnost izraza i dr. Umetnik stvarajući književno delo bira odgovarajuće reči kojima će iskazati svoja osećanja odnosno sliku o životu i ljudima. U ovom Priručniku, predstavljemo vam pesme za decu romskog književnika Ranka Rajka Jovanovića.

KANA TELJARES

Kana teljares ande škola
Inđar tusa o asape mujesko
Trujal tute lesa si sa šukar
Kamipe thaj lačhipe savorenđi.

.....

KADA PODĚŠ

Kada poděš u školu
Ponesi sa sobom osmeh na licu
Sa njim će ti biti sve lepše
Ljubav i dobrotu svima ćeš dati.

ĐINASA DŽIKE DEŠ

Jekh si angluno đindo,
duj si aver po rindo,
trin prastel len te astarel,
štar savorren visarel.

Pandž thaj šov soven,
Efta thaj ohto roven,
Inja vazdape thaj dičhel,
Sar đindo deš te aresel.

BROJIMO DO DESET

Jedan je prvi broj,
Drugi je po redu,
Treći trči da ih uhvati,
Četvrti sve njih juri.

Pet i šest spavaju,
Sedam i osam plaču,
Deveti se poigrao i gleda,
Kako da uhvati broj deset.

PAPARUGA

Prdal e balta džiko kham,
Paparuga rodel peske than,
Milajeske tate đesenca,
Ćhelelpe šukar luluđenca.

.....

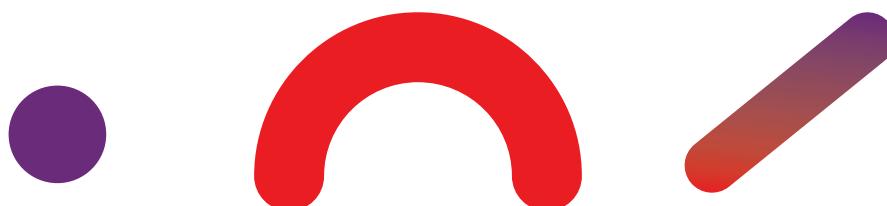
LEPTIR

Preko brda do Sunca,
Leptir traži svoje mesto,
Letnji topli dani,
Igra se lepim cvećem.

Analiza:

Pesme su kratke i ritmične što daje mogućnost da se nauče napamet uz neku pokretnu igru.

Pesmica Brojimo do deset može se realizovati tako što se izdvoji desetoro dece iz grupe i svako dete pokazuje mimikom šta rade brojevi u pesmici.

Naučimo romski

Za vaspitače i decu koja žele nešto više da nauče romski jezik, dajemo pregled romskih reči i izraza koji se koriste u svakodnevnoj upotrebi:

Delovi tela

- Glava, *Šoro*
- Kosa, *Bal*
- Čelo, *Čikat*
- Oko/oči, *Jakh, jakha*
- Trepavica, *Cincana*
- Usta, *Muj, Vušta*
- Brada, *Falka*
- Obrve, *Phujva*
- Uši, *Kana*
- Obrazi, *Buka*
- Vrat, *Kor*
- Rame, *Dume*
- Lakat, *Kuj*
- Grudi, *Kolin*
- Ruka/ruke, *Vast, Vasta*
- Koleno, *Čang*
- Noga, *Pungro*
- Peta, *Khur*
- Stopalo, *Prno*

Godišnja doba

- Proleće, *Anglomilaj*
- Leto, *Milaj*
- Jesen, *Tomna*
- Zima, *Ivend*

Dani u nedelji

- Ponедeljak, *Luja*
- Utorka, *Marci*
- Sreda, *Marc*
- Četvrtak, *Žoj*
- Petak, *Paraštuj*
- Subota, *Savato*
- Nedelja, *Kurko*

Meseci u godini

- Januar, *Januari*
- Februar, *Februari*
- Mart, *Marto*
- April, *Aprilo*
- Maj, *Majo*
- Jun, *Juno*
- Jul, *Julo*
- Avgust, *Avgusto*
- Septembar, *Septembro*
- Oktobar, *Oktobro*
- Novembar, *Novembro*
- Decembar, *Decembro*

Čestitke

- Srećan rođendan! *Baxtalo bijando des!*
- Srećan Božić! *Baxtali Kulunda!*
- Srećna Nova godina! *Baxtalo Nevo berš!*
- Srećan put! *Baxtalo drom!*
- Prijatan ručak! *Xa Devlesa!*
- Srećno! *Baxtasa!*

Pozdravljanje

- Dobar dan! *Lačho tumaro des!*
- Doviđenja! *Sastimasa!*
- Ačhen devlesa!
- Dobro veče! *Lačhi rijat!*
- Laku noć! *Loki rijat!*
- Kako si? *Sar san?*
- Dobro, a ti? *Lačhe, a tu?*

Priprema na romskom jeziku *Cvrčak i mravi*

Egzampli pale vinaja save džanen te keren svato rromane

Paćavne vinaja, angla tumende si egzampli sar šaj te keren čavorrenca jekh basna pe rromani čib sar kaj si kaja Cvrčko thaj kirja.

FUNDOSKE METODIČKE PUČIMATA

Vinajengo-sikavimasko kotor:

Lilaripe pale čavorra

Đindo bućako:

Cvrčako thaj kirja, Lafonten

Kotor bućako:

Usmereno sikavipe

Tip bućako:

E basna

Res bućako:

Haćaripe thaj sikavipe so si e basna thaj so si godova amalipe.

KOTORA BUĆAKE

a) *Sikavimaske:*

- Haćaripe so del pes svato ande basna.
- Sikavipe neve alavengo.

b) *Fundoske:*

- Sipkavipe te čavorra pindžaren kon si majangluno ande basna thaj te dikhen savo si vo.
- Sikavipe te čavorra sićon te so majlačhe keren svato pe rromani čib.
- Sikavipe te ašunen thaj te haćaren so kamen te mothon prikal e basna.
- Sikavipe te čavorra so majlačhe mothon neve alava.
- Sikavipe te so majbut e čavorra keren svato pe rromani čib.

c) *Vinajimaske:*

- Te sikaven te bolden svato kana pučes len, te ašunen, haćaren, mothon so ašunde.
- Te sikaven e čavorra sar trubun te orta aven aver čavorrenca, amalencia.
- Sar trubun te haćeren so si fundo ande basna a godova si ko kerel bući si les, a kon či kerel bući, naj les, sar vi kaj trubun te ažutin aver manuša, kaj si lačhe te aven bućarne thaj aver.

Kotora bućarimaske:	Frontalno, ketane, korkoro
Metodo bućarimasko:	Analitikano-sintetikano bući, vorbaki metoda
Metodikane kotora ande bući čhavorenca:	Pinta katar o kir, pinta katar o cvrčko, kašt katar o kartono, vareso so avela pharo pe zeja kirvenge, risardo kham, patrina, voš...
Than bućarimasko:	Bućarni soba
E korelacija katar barjaripe vorbako aver kotorenca:	<ul style="list-style-type: none"> – Pindžaripe trujalimasko – Pinturako sikavipe
E literatura:	<ul style="list-style-type: none"> – Kamenov, E. (2010). Dečje dramsko stvaralaštvo. Novi Sad: Dragon. – Kamenov, E. (2010). Mudrost čula IV deo – dečje govorno stvaralaštvo. Novi Sad: Dragon. – Dotlić, Lj. i Kamenov, E. (1996). Književnost u dečjem vrtiću. Novi Sad: Tampograf.

E STRUKTURA BUĆARIMASKI E VRJAMASKE KOTORENCA

1. Haćarimaski-sikavimaski motivacija čhavorenji 5 minuturja
2. Anglemothovipe
3. (Bipindžarde alava)
4. Vorbaki interpretacija lilaripaski (drabaripe, mothovipe andar o muj, mothovipe so ašundan, mothovipe...) 20 minuturja
5. Vakreipe so ašundan
6. E interpretacija lilaripaski
7. Vakeripe savo si lačhardo pe analiza
8. E sinteza 5 minuturja
9. Korkoro bući e čhavorengeo (čhibake egzamplurja, čhelipe, improvizacija, čhelpe thaj vakeripe)

E STRUKTURA BUĆAKI

Vinajengo-sikavimasko kotor:

E čavorra bešen ande bućarni soba pe bešavna.

Đindo bućako:

E Motivacija čavorendi avela kana drabarava e paramiča thaj kana sikavava lenge e pinte.

Tipo bućako:

Res bućako:

Pučimasa kamav te čavorra so majlačhe haćeren e paramiča. Sikavav čavorrendi pinta (prilog 1) thaj mothav lenge: Čavoralen, trubul man tumaro ažutipe. Šaj te mothon mande savi si kaja džuvdimata?

- Sar anel o cvrčko?
- kaj vo trajil?
- so xal?
- kana šaj te ašunas les?
- A thoska sikavav lenge e pinta kaj si o kir (prilog 2) thaj pučav len?
- Džanen sar anel o kir?
- -So xal?
- So keren e kirja?
- Si von bućarne?

(*kale pučimasa kamav te e čavorren anav ande paramiča, te haćaren so kerasa thaj andar soste kerasa svato.*)

Anglomothovipe paramičako avela khajda kaj phenava čavorenge: Akana drabarava tumenge jekh paramiča savi bučhol *Cvrčako thaj kir* (prilog 3) savo ramosarda Lafonten.

Čavorenge mothava save si bipindžarde alava majanglal kana drabarava e paramiča. Pučava len so si o:

- milaj –leto
- bašalipe – sviranje
- čhelipe – igranje

Te či džanen mothava lenge.

Majanglal drabarava e paramiča thaj dikhava pe čavora. Kana drabarava e paramiča lava sama po krlo thaj te zuravav kova so si importantno ande paramiča. Drabarav khajda te lav sama pe interpunkcija., thaj te e

čavorra haćaren so kamlem te mothav lenge. Po agor, paramičako dava vрjama e čavorrendе te haćaren korkoro e paramiča.

Mungro angluno pučipe avela:

- Sostar o cvrčko naj sas bućarno sar e kirja?
(kale pućimasa kamav te čavorra majanglal gindin, te den piro gindo.)

E čavorrendе drabarava e paramiča jekh data, numaj dujto drom dava lenge e pinte te dikhen (prilog 4).

Kana vakerava e paramiča lava sama te zurale vakerav, orta. Lava sama pale intonacija, učipe krlesko, zuralipe thaj orta.

Haćaripe paramičako avela majanglal čhutini pe tema (o cvrčko či kamla te kerel bući thaj te ažutil e cvrčkon) lilaripako motivo, e kompozicija, etičko gindo, čhib thaj stilo (e onomatopeja) Po agor kale pućimasa, vi majdur kerava svato e čhavoreca katar e paramiča. Pučava len:

- Kon si sa kate ande kaja paramiča?
 - So kerda o cvrčko?
 - Avile e kirja bućarne?
 - So phenda lenge o cvrčko?
 - So phende e kirja?
 - Ažutisarda lenge o cvrčko? Sostar či?
 - Ašunden tumen varekana e cvrčkos kana đilabel? Kana?
- (Kale pućimasa kamav te dikhav so e čhavora haćarde andar e paramiča, sar sas po rindo, kamav te e čavorra korkoro phenen kana von ažutisarde varekana pire amalen.)*

- So e kirja čerde kana arakhle šilales e cvrčkos?
- Si šukar godova so kerde e kirja? Sostar?
- So o cvrčko trubusarda te kerel kana dikhla so keren e kirja?
- Ažutisarden tumen varekana varekas? Kas?
- Sar sas tumendē?
- Sar tumen najisaren kana vareko ažutil tumen?

(Kale pućimasa kamav te čavorra dičhen sar si importantno te ažutin ječe avres. . O cvrčko asajasas katar e kirja, numaj von pale ažutilen les kana sas bokhalo thaj šilalo.)

- Savi sas vrjama kana e kirja kerde bući?
- So e kirja kerde?
- Sostar kerde bući?
- Kamle e kirja te khelen?
- Sostar naštik te khelen?
- Bašalda o cvrčko?
- Sostar o vvrčko šilajlo?
- Kon ažutisajlo les?
- Kana tumen ažutisarden varekas?
- Si gadava paćivale?
- So mothon kana vareko ažutil tumen?
- -Sar si tumenđe kana vareko ažutil tumen thaj kana varekas tumen ažutin?
(Kale pućimasa kamav te čavorra dichen kaj milajea musaj te kerelpe bući sar avilosas amen o xabe kana del o iv.)

- Sarsave sas e kirja?
- Sarsavao sar o cvrčko?
- Kon si tumenđe katar lende but kamlo? Sostar?
- Kon či kerda sar trubul? Sostar?
- Kana ašunden kaja paramiča, so kam mothon tumare amalendē?
(Kale pućimasa kamav te čavora den piro gindo andar e paramiča)

Po agor kale paramičako e čavora inkljen angle tabla kaj si čutine e pinte te korkoro mothon e paramiča.

E čavorra korkoro mothon e paramiča sar kamen. Losarav e čavoren save korkoro palem čhelena e paramiča. Dav len e maske katar o cvrčko thaj kir (prilog 5). Jekh čavorro avela o kir, a aver o cvrčko.

Angle čavorra čav e pajtra thaj e kašt katar o kartono. Kham savo si po kartono čav maškar lende. A thoska, duj, trin drom nakhas e paramiča khajda kaj o cvrčko kamla te čerel bući e kirjenca.

Prilogo 1.

Cvrčko thaj kirja

Ande vрjama kana sas baro tatipe dijapes tele o crvčko tale jekh kašt, thaj teljarda te bašalel. Dikhla sar e kirja crden pharipe pe pire zeja po baro kham, ačhen thaj či phenen khandž kaj si lenge pharo.

- Si čače kaj tumen či džanen khanč majlačhe te čeren-phenda lenge o crvčko- numaj te keran buti bi agoresko?
- Musaj te keras buti – phende leske kirja – godolastar kaj khada šaj te kidas so majbut xabe pale ivend savo avel.
- Savo ivend! – phenda o cvrčko, thaj huklo te čhelel thaj đilabel. – Kon akana gindil po ivend kana si milaj khajda šukar, tato, thaj si but te xalpes! Šaj te boldes tut trujal tute, thaj te les te xas, sa so kames!
- Kon milajesa đilabel, ivendeja avela leske šil! – Phende leske kirja. E kirja kamle te đilaben numaj nas len e vрjama. Musaj te keran e buti, a o crvčko ačhilo te bašalel thaj đilabel.

Nakhlo milaj. Pele patrina katar o kašt. Phurda e balval thaj o iv dija pe phu. Cikno đilabari či majbut čheda thaj đilabada. Phurdelas ande pire naja, thaj izdrada katar o šil, numaj khatinende či dikhla jag te tatarel pes, ni vareso te xal. Poloče mekla les e zor, thaj o šil dija ande leske kokala. Crvčko sas bi kheresko, a paša leste nas kola save majanglal čhelde kana vo bašalelas. Bokhalo thaj šilalo pelo ande iv. Ande vрjama kana pelo ando iv, kama merel šilesar, aresle e kirja paša leste, a vo pašljol šilalo thaj bokhalo ande iv. Gadala kirja sas kola save po nakhlo milaj kide xabe thaj kerde o kher. Sas lenge but griža katar o cvrčko thaj inđarde les lende ando tato kher.

Kana avilo peste, dikhla kaj si leske lačhe thaj kaj si paše amala. Naj leske importantno kaj avri phurdelas balval thaj kaj vi majdur del o iv. Andre, ando kher leske amalengo, sas tato thaj sas but xabe pale sa, godolastar rudisarda e kirja te ačhel lende. Thaj, dži kana o cvrčko bašalelas thaj đilabelas, e kirja čelenas kazom kamle.

Nakhada Marija Aleksandrović katar Lafonten

5 ZAKLJUČAK

Nakon urađene analize, može se konstatovati da su godišnji planovi rada sve tri posmatrane predškolske ustanove uskladeni sa relevantnim zakonima i pratećim propisima, a svojim sadržajem obuhvataju sve neophodne elemente delatnosti ovih vaspitno-obrazovnih institucija, uključujući one koji se odnose na problematiku inkluzije.

Uprkos tome što su koncipirani na različite načine, u skladu sa konkretnim potrebama, problemima i prioritetima, svi su u celini inkluzivnog karaktera. Nekim dimenzijama inkluzivnog obrazovanja i vaspitanja, iako su sve zastupljene, pojedine ustanove pridaju veći ili manji značaj u svojim planovima. Pitanje je da li se i u kolikoj meri takva situacija preslikava i u praksi.

Model B pripremnog predškolskog programa sadrži neophodne elemente inkluzivnog obrazovanja, koji su razrađeni u metodičke

postupke, tako da vaspitači i stručni timovi koji planiraju vaspitno-obrazovni rad imaju dobru osnovu za uspešno kreiranje i realizaciju ovih aktivnosti.

Inkluzivna dimenzija vaspitno-obrazovnih ustanova posebno se odnosi na uspostavljanje kvalitetne komunikacije i saradnje sa širom socijalnom sredinom. Treba imati u vidu da je inkluzivna obrazovno-vaspitna ustanova u stalnom procesu menjanja, usavršavanja i prilagođavanja aktuelnim

potrebama društva i neposrednog socijalnog okruženja s kojim je u permanentnoj interakciji. Svi društveni resursi lokalne zajednice treba da budu usmereni na unapređenje obrazovanja i svesni njegovog značaja za napredak sredine u kojoj žive. Potrebno je da se vaspitno-obrazovne institucije više otvaraju prema društvu, kako bi doatile više podrške i prilika da obezbede bolje uslove rada i ostvaruju bolje rezultate.

Smatramo posebno značajnim da većina aktivnosti koje predškolska ustanova organizuje i u kojima učestvuje budu realizovane u saradnji sa svim roditeljima, s tim da naročito treba uključiti roditelje dece iz socijalno depriviranih sredina. Takođe, savetovališta za roditelje trebalo bi da budu zastupljena u svim vaspitno-obrazovnim ustanovama, jer je kvalitetna saradnja na ovom nivou dobar osnov za buduću saradnju roditelja i škole.

Svi elementi neophodni za funkcionalisanje inkluzivnog obrazovanja i vaspitanja prisutni su u Godišnjim planovima rada posmatranih ustanova. U njima se posebno naglašava otvorenost ustanove prema deci sa smetnjama u razvoju, kao i uključivanje dece iz marginalizovanih i socijalno isključenih društvenih grupa, kao što je romska nacionalna zajednica.

U svim analiziranim planovima prepoznaje se kompenzatorna uloga predškolskog vaspitanja i obrazovanja u prevazilaženju razlike među decom, što je od izuzetnog značaja za decu iz marginalizovanih socijalnih grupa.

Tokom stručnog usavršavanja vaspitača treba posvetiti dodatnu pažnju edukativnim sadržajima vezanim za određenje samog sadržaja pojma zlostavljanja i zanemarivanja dece, kao i za upoznavanje sa različitim oblicima zlostavljanja i zanemarivanja dece.

Smatramo da bi u duhu inkluzivnog obrazovanja, koji podrazumeva kontinuiranu edukaciju vaspitno-obrazovnog kadra i stalno prilagođavanje novonastalim potrebama i okolnostima, trebalo češće organizovani adekvatne edukativne seminare za vaspitače na ove teme.

Kada je u pitanju osnaživanje vaspitača za rad sa decom iz osetljivih društvenih grupa, njegov sadržaj trebalo bi da se odnosi i na bolje razumevanje mehanizama nastanka i održavanja društvenih stereotipa i predrasuda u porodici i društvu. To je i preduslov da i deca, pod njegovim uticajima, počnu da shvataju tu problematiku. Vaspitači u svom radu, osim uvažavanja dečijih interesa, treba da ih i stvaraju i kanališu. Pasivni stav dece prema društvenom okruženju treba pretvarati u aktivan stav, ka težnji da ga što dublje upozna, razmišљa o tome, reaguje na adekvatan način.

Različitosti u vaspitno–obrazovnim ustanovama, bilo da su kulturne, jezičke, etničke, socijalne ili druge, treba smatrati vrednostima zajednice. U skladu s tim, dodatni predškolski sadržaji koji uključuju upoznavanje dece sa jezikom i kulturom pripadnika nacionalnih manjina koji su integralni deo

njihovog drušvenog prostora od velikog su značaja za uspostavljanje dobre interkulturne atmosfere u vrtiću.

Na taj način se osnažuju deca pripadnici nacionalnih manjina, što je posebno važno za marginalizovane i segregisane nacionalne manjine, kao što je romska. S druge strane, takve aktivnosti pozitivno utiču na svu decu, jer predstavljaju dobru osnovu za izgrađivanje njihovih budućih interkulturnih kapaciteta.

Nadamo se da će ovaj Priručnik doprineti razvoju interkulturnosti, kako u navedenim, tako i u svim drugim opština u kojima je u značajnoj meri zastupljena romska, kao i druge nacionalne manjine.

6 LITERATURA

1. Acković, D. (2010): *An bibiako sastipe – U Bibijakino zdravlje*, Beograd.
2. Acković, D. (2012): *Tradicionalna nematerijalna kulturna baština Roma*, Beograd.
3. Aleksandović, M. & Lj. Kelemen (2016): *Metodika razvoja romskog jezika i govora dece predškolskog uzrasta*, Vršac.
4. Aleksandrović, M. (2015): *Simboli romske usmene poezije – zastupljenost i značenje*, doktorska disertacija, Novi Sad.
5. Ilić, R. (2009): *Romi kroz vreme*, Romski informativni centar, Kragujevac.
6. Kovač Cerović, T. Vizek, V. I Paule, S. (2010): *Komparativno istraživanje stavova roditelja Jugoistične Evrope*. Ljubljana: University of Ljubljana.
- Faculty of Education, Center for Education Policy Studies.
7. Pravilnik o opštim osnovama predškolskog programa, Prosvetni glasnik br. 110-00-03919/2006-02, Beograd.
8. Đurić, R. (2012): *Standardizacija romskog jezika*, Sarajevo.
9. Vodič za unapređivanje inkluzivne obrazovne prakse (2007). Beograd: Fond za otvoreno društvo.
10. Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. (2003)
11. Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. (2009). Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/2009, 52/2011, 55/2013 i 35/2015.
12. Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, „Službeni glasnik RS“, br. 16/2010.
13. Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, član 2, „Službeni glasnik RS“, br. 18/2010.
14. Zakon o regionalnom razvoju („Službeni glasnik RS“, br. 51/2009 i 30/2010).

